

20. YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMEL SORUNLARI

FELSEFE LİSANS PROGRAMI

PROF. DR. CENGİZ ÇAKMAK

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

FELSEFE LİSANS PROGRAMI

20. YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMEL SORUNLARI

PROF. DR. CENGİZ ÇAKMAK

Yazar Notu

Elinizdeki bu eser, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde okutulmak için hazırlanmış **bir ders notu niteliğindedir.**

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
KISALTMALAR	5
YAZAR NOTU	6
1. YİRMİNCİ YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMELLERİNE GİRİŞ	7
2. RÖNESANS.....	20
2.1. Geçiş Dönemi.....	26
2.2. Doğa Bilgisi ve Dünya Tasavvuru	26
2.3. Hümanizm	26
2.4. Reform.....	26
2.5. Rönesans.....	27
3. MODERN BİLİM	34
3.1. Nominalizmin Çıkışı	40
3.2. Skolastik Dönemin Çöküşü.....	40
3.3. Bilim Hareketi	41
4. DESCARTES VE BEN VARIM	48
4.1. Kuşku	54
4.2. Teolojiden Kopuş	54
4.3. Şüphe Yolu.....	54
4.4. Ben Varım	55
5. DESCARTES’TE ZİHNİN İDEALARI VE TÖZLER	61
5.1. Zihin ve İdeaları	67
5.2. Tanrı	67
5.3. Yayılımsal Töz	67
5.4. Mutlak ve Görelî Töz	68
5.5. Hata	68
6. SPİNOZA	74
6.1. Tek Töz Olarak Tanrı.....	80
6.2. Tanrı ve “Tanrı Doğadır” Sözü’nün İki Anlamı.....	80
6.3. İnsan ve Özgürlük	80
7. LOCKE VE BERKELEY	87
7.1. Locke.....	93
7.1.2. Doğuştan İdealar Eleştirisi	93

7.1.2 Epistemolojinin Öne Çıkışı	93
7.1.3. İdea	93
7.1.4. Beyaz Sayfa (Tabula Rasa) ve Zihnin Yetileri.....	93
7.1.5. Dil ve Genel Terimler	94
7.1.6. Descartes'e Yönelik Ben Eleştirisi.....	94
7.2. Berkeley	94
7.2.1. İdealizm.....	94
7.2.2. Algılayan Algılanan Ayrımı.....	95
7.2.3. Soyut İdealar Yoktur	95
7.2.4. İdeaların Kaynağı Olarak Tanrı.....	95
8. HUME	101
8.1. Duyu ve Algı	107
8.2. İzlenimler ve İdealar.....	107
8.3. Doğal ilişkiler.....	107
8.3. Üst Düzey İlişkiler	108
8.4. Felsefi ilişkiler.....	108
8.5. İdealar Arası İlişkiler.....	109
8.6. Olgulara Dair İlişkiler	109
8.7. Kesinlik	110
9. KANT	116
9.1. Sentetik Apriori	122
9.2. Transandantal Dönüş.....	122
9.3. Transandantal Estetik	123
10. KANT	129
10.1. Transandantal Analitik	135
10.2. Akıl.....	136
10.3. Pratik Akla Geçiş	136
11. TARİH VE EVRİM DÜŞÜNCESİ	143
11.1. Tarihselcilik ve Evrim.....	149
11.2. Evrimin İşleyişi	150
11.3. Evrimin Anlayışının Getirisi	151
11.4. Tarihsel bakış	151
12. HEGEL.....	157

13. MARX.....	171
14. ROMANTİKLER VE NİETZSCHE.....	185
14.1. Romantizm	191
14.2. Nietzsche	192
KAYNAKÇA	199

KISALTMALAR

Ve benzeri: vb.

YAZAR NOTU

1. YIRMİNCİ YÜZYIL FELSEFESİNİN TEMELLERİNE GİRİŞ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

20. yüzyıl felsefesinin temellerini oluşturacak biçimde modern felsefenin genel hatları ile nasıl ortaya çıktığını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) 20. yüzyıl felsefesi ile modern felsefenin ilişkisi nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	20. yüzyıl felsefesinin temeli olan modern felsefenin genel hatlarını bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Modern felsefe

Giriş

Bu bölümde genel hatları ile modern felsefenin nasıl geliştiğini inceleyeceğiz.

20. yüzyıl felsefesi, modern dünyanın içinden bizzat ona yönelik gerek muhafazakâr gerek progresif (ilerici) bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Modern dünya, bir yandan dünyaya yönelik açıklamaların gerekçelendirilmesinde insanın geleneksel olarak emin oldukları şeylerin yerini bilimsel kesinliklere bırakma çabası, diğer yandan ise dünyayı kendisinin farkında olması bakımından ele aldığı için önemlidir. Ockhamlı William ve Duns Scottus gibi teologların tümelin şeyden sonra gelen ve zihin tarafından kurulmuş ve uzlaşma ile düzenlenmiş oldukları iddiasının getirdiği düşüncenin şematik yapısına yönelme ile dünyayı kendi özü üzerinden anlamanın bir kenara bırakılıp insanın düşünce biçimi üzerinden anlaşılması ön plana çıkarılmıştır. Evren, özsel olarak durağan ve mükemmel bir ayüstü ve değişimlerin olduğu eksik ayaltı olarak iki bölüme ayrılırken artık insanın düşünme yapısı olan matematiğin birliği altında ele alınmaya başlanmıştır. Ayaltı olarak ay üstüne gitme amacı güden evrenin, böyle bir ayrımın olmaması ile birlikte bir amacı da kalmamıştır, evren organik olmaktan çıkmıştır. Doğa artık sadece bir mekanizmadır ve insan bu mekanizmanın bir parçasıdır. İnsanlığın yaşadığı gelişmeler bir yandan bilimlerde ortaya çıkarken, bir yandan bunların gerekçelendirmesini sağlamak üzere felsefede de ortaya çıkmıştır. Pek çok düşünür, modern felsefeyi temsil edebilir nitelikte olsa bile modern felsefenin babası Descartes'tir. Descartes, insanın sadece bilincinde olduğu şeylerle ilgilenmez, onlarla artık bilincinde olduğunun bilincinde olarak ilgilenmeye başlar. İnsan, mekanik bir doğa sunan bilimin karşısında felsefe ile mekanik olan evren içerisinde kendine bir yer edinmeye çalışır. Felsefenin temeli, bizzat o felsefeyi yapan öznedir. Artık konu edinilen sadece şeyler değildir, bu noktada konu herhangi bir şeyin konu edinilişi olması bakımından öznedir ve tüm dünya öznenin üzerine kurulur. Ben bilendir ve bilenin bilgisi ne ise doğa o şekilde ele alınabilir ve düşünce doğayı ne kadar kuşatabilirse doğa da o kadardır.

Descartes, bu bilgilerin kendisi doğanın içinde bulunmayan zihnin dolaysız olarak ulaşabileceği bilgiler olduğunu ve onların bize doğayı anlattıklarını söyler. Bu bir yandan doğa zihin ikiliğini ortaya çıkartırken bir yandan da bunların arasındaki ilişkiyi çözmeye çalışır. Descartes'ten hemen sonra gelen düşünürler iki ana düşünce kategorisine ayrılır, rasyonalizm ve emprisizm. Descartes'in de dâhil olduğu rasyonalistler, aklın kendinde ilkeleri olduğunu ve dünyayı bu ilkeler ışığında anlayabildiğimizi savunurlar. Ancak bu durum, öncelikle zihnin varlığının ve onun bilgilerinin nasıl mevcut olduğu sorununu beraberinde getirir. Bu sorun, rasyonalistlerin büyük metafizik sistemler kurmalarına yol açar. İkinci grup olan emprisistler ise aklın ilkelerini **benin** içerisindeki mevcut yapılar olarak görmezler, tersine deneyim üzerinden zamanla edinildiklerini savunurlar. İlkeler, ontolojik olarak zihne içkin değildir, zihnin deneyime uyguladığı işlemler sonucunda meydana gelirler. Ancak deneyimin çeşitliliğinden düşüncenin birliğine geçişi açıklayabilmek için zihnin bunu yaparken ne tür işlemler yaptığını göstermek üzere epistemolojik sistemler kurmak zorunda kalırlar. Gerektiğinde rasyonalistler epistemolojiyi, emprisistler ise metafiziği kullanmak durumunda kalsalar da genel olarak bu açıdan ayrıştıkları söylenebilir.

Descartes sonrasında ortaya çıkan emprisist rasyonalist ayrışması, Kant ile birlikte yeni bir birliğe varır. Kant, bir yandan deneyimin çeşitliliğini bir yandan da aklın birlik veren kategorilerini kullanarak deneyimin akli olarak işlendiği bir sistem kurar. Yargılar artık ne salt deneyim içeriği ile ne de salt aklın içkin bilgileri ile doludur onlar, deneyimin içeriğinin

ve aklın boş formlarının birliğidir. Her ne kadar kaynağı dışsal olsa da **doğa** bütünü ile zihnin içine hapsolmuştur, öncelikle gelen duyuları düzenleyen ve ardından bunları kavramlar ile yargılara çeviren zihin, doğayı kendi içinde kurar, sonuçta üzerine konuştuğumuz doğanın kendisi de zihinsel olarak kurulmuş bir yapıya dönüşmüştür. Bu yapının içerisinde özgürlük yoktur, tam tersine aklın zorunlu yapısı tarafından belirlenir. Ancak akıl, bir kere çalışmaya başladığında düzenleyici işlevleri ile görülerinden farklılaşmış işlemler yapabilir ve salt kendinden yapılar kurabilir. Bununla da kalmayarak olanın ne olduğunun ötesinde ne olması gerektiğini de kararlaştırabilir, yani doğanın belirli verilmişliğinin ötesine geçerek onun içinde özgürce bulunabilir. Bu tam da dönemi olan aydınlanmanın ruhuna uyar.

Aydınlanma, insanlığın kendi varlığını kendi farkındalığı ile kurma çabasıdır. Bir şeylerin bilgisini başkaları üzerinden değil, kendi uğraşı ile elde etme dönemidir. Aydınlanma döneminde insanlar her şeyi kendi değerlendirmelerine tabi tutarlar; dini, din adamından değil kendilerinin okuduğu birincil dinî metinlerden öznel kriterleri gereğince anlayarak ve değerlendirerek yaşarlar. Aydınlanmanın özü, eleştiridir. Eleştirel yaklaşım, bir enformasyonu kabul etmenin ancak kendi sorgulamasına ve üzerine düşünmesine bağlı olarak ele alınmasıdır. Aydınlanma ile eleştirel düşünme ortaya çıkar ve yine, eleştirel düşünceyi öne süren tek kişi Kant olmasa da babası Kant olarak kabul edilir. Kant, insanın kendi aklında kurduğu olması gerekenin, dünyada uygulamasını savunur. Ancak bu kendi aklında kurduğu olması gerekenler, verili olan belirli dünya ile bir çelişki yaratır ve birbirinden ayrılmış iki dünya ortaya çıkarır. Kant her ne kadar bunu aşmaya çalışsa da genel olarak aşamadığı kabul edilir.

Bu dönemde artık kısa bir biçimde ele alınmayacak kadar çeşitlenme vardır ancak bizim ele alacağımız konular temelde iki grupta toplanabilir. Kant sonrasında felsefe yine bir çatala gelir ve bir yanda özgürlüğün aklın altında sağlanabileceğini, diğer yanda aklın birliğinin getirdiği asimilasyonun bireyleri yok edeceğini savunan iki grup oluşur. İlk çizgi Alman idealistleri ile başlayarak sonucunda Hegel’de, diyalektiği kendi kullanışı ile Kant’ın oluşturmuş olduğu dünyayı tek bir mutlak bir idea, mutlak bir tin altında eritir ve birliğini idealist bir biçimde verir. Ancak peşi sıra gelen Marx, mutlak ideanın salt bir soyutlama, bir hiçlik olduğunu ve bunun doldurulabilmesi için doğaya yani salt varlığa ihtiyacı olduğunu söyleyerek diyalektiği devam ettirir ve maddeci bir bakış açısıyla insanın dünyayı şekillendirebileceği yönünde bir anlayış ortaya koymaya çalışır. Çatalın diğer ucu, aklın birliği altında toplanılmaya başlanıldığında bireyin kendiliğinin kaybolacağı ve bunun için daha çok duyguların ön plana çıkarılması gerektiğini veya aklın mutlak ilan edilmeden diğerleri ile eşdeğer tutulmasını öneren düşüncedir.

Tüm bunlar bize 20. yüzyıla gelene kadar modern felsefenin geçirdiği evrimi gösterir. Biz de bu ders boyunca bu konuları ele alacak ve bir sonraki dersimizde 20. yüzyıla geçeceğiz.

Uygulamalar

- 1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.
- 2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Modern felsefenin genel hatları nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Dersimiz boyunca işlenecek olan 20. yüzyılın temeli olması bakımından modern felsefeyi genel hatlarıyla ele aldık.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdaki düşünürlerden hangisi modern felsefenin babası olarak kabul edilir?

- a) Aristoteles
- b) Hume
- c) Kant
- d) Descartes
- e) Marx

2) Modern felsefeyle değişen en önemli algı aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Doğanın öneminin anlaşılması
- b) Öznenin konu edinilmesi
- c) Ayüstü âlemin öneminin ön plana çıkması
- d) Tanrısal olanın konu edinilmesi
- e) İnsan aklının sınırsızlığının anlaşılması

3) Aşağıdakilerden hangisi Kant ile birlikte gelen değişimlerden değildir?

- a) Empricist rasyonalist ayrışmasının bir birliğe varması
- b) Deneyimin akli olarak işlendiği bir sistem kurulması
- c) İlahi olanın felsefede yerinin sağlamlaşması
- d) Yargıların deneyimin içeriği ve aklın boş formlarının birliği hâline gelmesi
- e) Doğanın insan zihninde kurulması

4) Aydınlanma nedir?

- a) İnsanlığın kendi varlığını kendi farkındalığıyla kurmasıdır.
- b) Tanrısal olanın empirik olarak değerlendirilmesidir.
- c) İncil'in tekrar yorumlanmasıdır.
- d) Dinlerin yanlışlığının ortaya konulmasıdır.
- e) İnsan aklının mükemmelliğinin farkına varılmasıdır.

5) Aşağıdaki filozoflardan hangisi eleştirel düşünmenin babası olarak kabul edilir?

a) Aristoteles

b) Platon

c) Hume

d) Locke

e) Kant

Cevaplar

1)d, 2)b, 3)c, 4)a, 5)e

2. RÖNESANS

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde geçiş dönemi, doğa bilgisi ve dünya tasavvuru, hümanizm, reform ile rönesans konularını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Rönesans'ın önemi nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Orta Çağ'dan Rönesans'a geçiş dönemini bilir.	
	Dönemin doğaya yönelik bakışını görebilir.	
	Hümanizm'in ne demek olduğunu bilir.	
	Reformun ne demek olduğunu bilir.	
	Genel hatları ile Rönesans'ın özelliklerini bilir.	

Anahtar Kavramlar

- R6nesans
- H6manizm
- Reform

Giriş

Bu bölümde modern dönemin doğuşunu anlamak üzere Rönesans'ın ortaya çıkışını hümanizmi ve reform hareketini ana hatlarıyla ele alacağız.

2.1. Geçiş Dönemi

Geçiş dönemi olarak adlandırılabilir olan 15 ve 16. yüzyılları içeren, önemli icatların ve keşiflerin sığdırıldığı bu iki yüz yıllık dönem, özellikle Avrupa'nın geleceğinde belirleyici rol oynamıştır. Dönemin ruhunu belirleyen en önemli üç icattan söz etmek uygun olacaktır. Bunlardan ilki, pusulanın icadıdır. İkincisi özellikle savaşların kaderini tayin edecek derecede önem taşıyan, barutun kullanılmaya başlanmasıdır. Üçüncüsü ise matbaanın icadıdır.

Colombus'un yenedünyayı keşfetmesi, Vasco de Gama'nın Hindistan'a giden deniz yolunu bulması, Macellan'ın dünyanın çevresini dolaşması önemli coğrafi keşiflerdir. Bu keşifler sayesinde sınırlı bir büyüklüğe sahip olan Avrupa, etkin olacağı alanı oldukça genişletmiştir.

2.2. Doğa Bilgisi ve Dünya Tasavvuru

O döneme kadar yaygın dünya tasavvuru, dünyanın evrenin merkezinde sabit olduğu ve gökyüzünün daire şeklinde hareket ettiği yönündeydi. Copernikus'un, dünyanın hem güneşin hem de kendi ekseninin etrafında dönen bir cisim olduğu iddiası, özellikle Hristiyan kiliseleri tarafından hiç de olumlu karşılanmamıştı. Daha sonraki yıllarda önce Kepler, ardından da Galileo yaptıkları çalışmalar ve ortaya koydukları düşüncelerle doğa bilimlerinde çok önemli ilerlemeler kaydetmelerinin yanı sıra, kullandıkları yöntemler ve elde ettikleri sonuçlarla felsefenin de yönünü değiştirmişlerdir.

2.3. Hümanizm

Hümanizm, tanrısal olan üzerine çalışmanın artık bırakılıp insani olana yoğunlaşılması gerektiğini savunan bir akımdır. Bu dönemin eğitim anlayışı iki ayrı şekilde ele alınabilir. Bunlardan biri insani olan, diğeri ise kutsal olan üzerine verilen eğitimidir. Kanon düşüncesinin tohumlarının da bu dönemde atıldığı dikkate değerdir. İnsani olan eğitim, özellikle Yunan ve Latin klasiklerinden oluşan bir okuma listesini içerir. Hümanizm de ilk başlarda böyle bir okuma listesinin çok önemli olduğunu iddia eden din adamları tarafından başlatılmış ancak zamanla tümüyle bir sekülerleşme hareketine dönüşmüştür. Petrarca ve Boccaccio teolojiye dayanmayan eğitimin çıkış kaynakları olarak görülebilir. Montaigne de bu döneme damgasını vuran isimlerden biridir.

2.4. Reform

Hümanizmle birlikte gelen yenilikler, kiliseyi de birtakım değişikliklere gitme zorunluluğuna itmiştir. Orta Çağ Avrupası'nda tanrının sorgusuz sualsiz en büyük otorite olduğu ve papanın onun sesi olduğu açıktır. Buna rağmen bu dönemde kiliseyi tanımayan veya kurallara harfiyen uymayan kişilerin olduğu açıktır. Bu tür kişilere genellikle aforoz veya manastıra hapsedme cezaları verilmiştir. Dönemin en önemli kişilerinden biri Martin Luther'dir. Luther, kilisenin Tanrı ile insan arasındaki tek aracı olma iddiasına karşı çıkmıştır. Luther'in karşı çıkışı, Rönesans'ın ruhunu oluşturan bireye verilen değere paralel bir gelişmedir.

2.5. Rönesans

Daha önce de bahsedildiği gibi, Orta Çağ'ın son dönemlerinde dinle ilgili konular giderek daha sorunlu bir hâle gelmeye başlamıştır. Doğa ötesi olana yapılan aşırı vurgu, mistisizm (gizemcilik) öğretisinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bütün gelişmeler çerçevesinde sadece kilisenin değil, imparatorlukların da gücü sarılmıştır. Bu dönem boyunca çeşitli siyaset teorisyenleri de ortaya çıkmıştır. Tanrının yerini akıl almaya başlamış, insan yaşamında ve doğada buna bağlı yenilikler görülmeye başlanmıştır. Rasyonalizm, anti tarihselken (anti historical), rasyonalizmin uygulandığı toplum ve devletler ise tarihsel realitelere dir.

Bu dönemin özelliklerinden biri de teoloji karşıtlığı ve bilginin yerine, hissetmenin ve eylemin geçmesidir. Fransiskanlardan (nominalizm) etkilene rek doğa yeniden keşfedilir. Böylece doğaya yönelik ilgi de artar. Sadece fizik alanına değil, her şeye doğal bir karakter atfedildiği görülür. Burada doğaldan anlaşılması gereken, doğa ötesi her şeyin dışarıda bırakılmasıdır. Yani bu aynı zamanda doğa ötesine yaslanan mistisizme yönelik bir karşı harekettir. Mistisizm, güneş doğmadan önceki alacakaranlıktır. Yaygınlaşan doğallıkla birlikte, insanla din arasındaki ilişki de başka türlü ele alınır. Doğal din anlayışı insanla Tanrı arasında dolaysız kurulan bir ilişkiyi öngörür. Bu noktada yapılan vurgu, Hristiyanlığın tanrısı değil tel tek insanların tanrısıdır. Salt insanın hissettiği ve doğası gereği hissettiği tanrıdır. (Descartes'ın doğası gereği idea olarak kendi içinde bulduğu kavram)

Özetlemek gerekirse Rönesans'ın iki önemli özelliğinden bahsedilebilir:

a. Orta Çağ karşıtlığı, Antikitenin yeniden doğuşu ve restorasyonu ve

b. Orta Çağ'ın devamı ve Descartes'te olgunlaşmasıdır. (Burada bir devam vardır. Descartes'te Orta Çağ'dan bir kopuş yoktur, diyalektik bir şekilde devam eder.)

Hümanistler skolastisizmi reddederek antik felsefeyi yeniden ön plana çıkarmayı birinci amaç olarak önerirler. Ama göz ardı ettikleri şey, skolastik felsefesinin Platon, Neo-Platoncu düşünce ve esas olarak da Aristoteles düşüncesi üzerine kurulduğudur. Bunların üçü de antik felsefeye aittir.

Skolastisizmin Aristoteles'i çok ilginç değildir. Latinize edilmiş ve hatta teoloji üzerinden aktarılmıştır. Aristoteles, tasım ve ayrımlarla doludur ki bunlar da Orta Çağ'ın ruhbanları tarafından artırılmış ve detaylandırılmıştır. Böylece sıkıcı bir hâle de bürünmüştür. Hâlbuki Platon, daha iyi bir Yunanca kullanarak ruh ve aşk üzerine yazmış, Aristoteles'ten daha ilgi çekici olmuştur. Yine de Platon ilginçliğini korur ve benzer şekilde Stoacılık da ilginçtir. İnsanı konu edinir. Ortaya çıkardıkları metinler asil temalarla doludur. Stoacılık, tam anlamıyla Orta Çağ'a karşıt olarak sessiz ve sakin bir hayatı önerir. En önemlisi de doğa kavramına felsefelerinde önemli bir yer vermeleridir. Doğaya uygun olarak yaşamak neredeyse bir zorunluluktur. Stoacı doğa kavramının (phusisin), Rönesans'ın doğa kavramıyla ilişkili olması önemli değildir.

Genel olarak R6nesans felsefesi ele alındığında, entelekt6el d6zeyinin çok y6ksek olmadığını g6rmek m6mk6nd6r. Bu d6nemin d6ř6n6rleri Antik ağı yeterince anlayamamışlardır. Orta ağ’dan miras alınan ontolojik durum yeterince kavranamamış, tanrıya yabancılaşmış bir rasyonellikle kuşatılmış insan ele alınmıştır. Bu durum ancak Descartes’le birlikte belirgin bir mevcudiyete kavuşabilecektir.

Uygulamalar

1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.

2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Rönesans'ın felsefi ilerleme bakımından önemi nedir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Genel olarak Rönesans'ın kültürel süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Bölüm Soruları

1) Hümanizm akımının temel özellikleri nelerdir?

- a) İncil'de insana ilişkin söylenenler doğrultusunda hareket etmek
- b) İnsanın tanrısal olduğu kabulüyle insanı incelemek
- c) Tanrısal olanı bir kenara bırakıp insani olana yoğunlaşmak
- d) Kutsal olana ilişkin eğitime ağırlık vermek
- e) Seküler hareketler karşısında durabilecek görüşler üretmek

2) Aşağıdakilerden hangisi Avrupa açısından belirleyici rol oynamamıştır?

- a) Pusulanın icadı
- b) Barutun kullanılmaya başlaması
- c) Matbaanın icadı
- d) Yeni Dünyanın keşfi
- e) Paranın icadı

3) Rönesans felsefesi genel olarak değerlendirildiğinde, aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) Entelektüel düzeyi pek yüksek değildir.
- b) Düşünürlerin Aristoteles yorumları oldukça iyidir.
- c) Tanrıya yabancılaşmış bir rasyonellikle kuşatılmış insan incelenmiştir.
- d) Orta Çağ'dan gelen ontolojik durum yeterince kavranamamıştır.
- e) Düşünürleri Antik Çağ'ı yeterince anlamamışlardır.

4) Hümanist düşünce hangi filozofların düşüncelerinden etkilenir?

- a) Skolastik dönem düşünürlerinden
- b) Skolastik dönemde yorumlanmış hâliyle Aristoteles'in düşüncelerinden
- c) Stoacılar'dan
- d) Sokrates'ten

e) Thales'ten

5) Aşağıdakilerden hangisi Rönesans'ın özelliklerinden değildir?

a) Teoloji karşıtlığı

b) Bilgi yerine eylemin geçmesi

c) Doğanın yeniden keşfedilmesi

d) Mistisizmin ön plana çıkartılması

e) İnsanla din arasındaki ilişkinin dolaysızlaşması

Cevaplar

1)c, 2)e, 3)b, 4)c, 5)d

3. MODERN BİLİM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde nominalizmin çıkışı, skolastik dönemin çöküşü ile bilim hareketi konularını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Modern bilim nasıl ortaya çıkmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Modern bilimin nasıl ortaya çıktığına dair bilgi sahibi olur.	

Anahtar Kavramlar

- Modern bilim

Giriş

Bu bölümde, Descartes'in ünlü "Düşünüyorum öyleyse varım." yargısına nasıl vardığı ele alınacaktır.

3.1. Nominalizmin Çıkışı

Nominalizmin tekrar gündeme gelmesinde Guillaume Durand de Saint-Pourçain, Ockhamlı William, Jean Buridan ve Pierre d'Ailly önemli bir rol oynamaktadır. İlk olarak Guillaume Durand de Saint-Pourçain'a bakıldığında, kendisi Duns Scotus'un görüşlerinin etkisi altında kalmasına rağmen nominalizme yakın bir duruş sergiler ve var olmanın, birey olarak var olmak anlamına geldiğini ifade eder. Var olmanın birey olarak var olmak anlamına gelmesi, nominalizmin temsil ettiği düşüncelere yakın bir ifadedir. Çünkü tümel bir varlık fikri yerine tikel, bireysel bir düşünce tercih edilmektedir. Nominalizme göre gerçek olan tikel yapılar iken, realizme göre tümel bir varlık vardır ve gerçek olan da bu tümel yapıdır. Guillaume Durand de Saint-Pourçain'ın ardından Ockhamlı William da realizme karşıt bir görüş ortaya koyar. Gerçek olan yani realite (res) tümel bir varlık değildir. Ona göre gerçeklik tikel olandır, **nomend**ir yani bir addır. Bu noktada nominalizmin tümel, zorunlu olanlar ve bilim hakkındaki şüpheciliği konu edinmesinin yanı sıra, nominalizm için esas olan düşünce; varlığın görülüp, bilinebilir bir realite olmasıdır. Protagoras'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür." sözünden hareketle Ockhamlı William şüpheciliği önemli bir araç olarak kullanır. Ona göre Tanrı'nın varlığı ve birliği asla kanıtlanamaz.

Bütün düşünce akımları gibi, nominalizm de siyasi ve dinî yapılanmalarla karşı karşıya kalır. Nominalizmin varlığı o dönemde inançla bilim arasındaki uyumu tehlikeye düşürür ve temsil ettiği görüşler kilisenin fikirleriyle uyuşmaz. Çünkü kiliseye göre **tümel** bir yapı vardır ve gerçek olan bu tümel yapının kendisidir. Nominalizmin tekrar gün yüzüne çıkışı, skolastik yapının çöktüğü döneme denk gelir. Bu ikinci dönemde, pratik hayata ilişkin değişimler ile dillerin gelişimleri de baş gösterir. Çünkü tikelci bakış açısıyla kilise ile zıt düşünceleri temsil eden nominalizm, Katolikliğe karşı gelmektedir. Kilise tıpkı Aristoteles'in görüşlerinde olduğu gibi, nominalizmde de sahiplenici ve kapsayıcı bir tavır sergilemek yerine onu mahkûm etmeyi tercih eder.

Durand ve Ockhamlı William'ın görüşleri XIV ve XV. yüzyılda konuya ilişkin tartışmaların artmasına ve realistler ile nominalistler arasındaki tartışmaların alevlenmesine sebep olur. Ockhamlı William'ın görüşleri Jean Buridan tarafından okutulmuştur ve Pierre d'Ailly tarafından da Sorbonne'da kabul edilmiştir. Böylece Kilise'nin tavrına rağmen nominalizm tekrar canlanır.

3.2. Skolastik Dönemin Çöküşü

Bahsettiğimiz nominalist düşünceler, skolastik düşüncenin temelini oluşturan unsurlar için tehdit oluşturur. Çünkü nominalist filozoflara göre, inanç ve bilim arasında bir ayrım söz konusudur. Bu düşünceler geliştikçe de skolastik düşüncenin temelleri sarsılmaya başlar. 1347 yılında Jean de Mercuria'ya göre, evrende meydana gelmiş olan her şeyin sebebi tanrısal iradedir, günah bir iyiliktir ve yanlış yollara sapma duygusuna sahip kişiler ona göre günah işlememektedir. Bu görüşlerinden ötürü de mahkûm edilmiştir. Yine o yıllarda Nicolas d'Autrecourt, doğanın önemini vurgular ve doğa daha önceleri inceleme konusu hâline getirilmiş olsaydı, bilimlerin de daha hızlı gelişeceğinin mümkün olduğunu savunur. Tanrı en

yüksek varlık olarak düşünölmektedir fakat Autrecourt'a göre, böyle bir varlığın nerede olduğu ve var olup olmadığı bilinemezdir. Ayrıca evrenin ezeli ve ebedi olduğunu da ifade eder. Bu görüşler Kilisenin görüşleri ile oldukça terstir. Doğaya, deneysel bilimlere karşı merak arttıkça skolastik tutum da son bulmaya başlar. Aristoteles'in eserlerinin incelenmesi ve Arap okullarının sayılarının artması da bu süreci hızlandırmıştır.

Opus Majus, Opus Minus ve Opus Tertium eserlerinin sahibi olan Roger Bacon ise bu sürecin hızlanmasındaki kilit isimlerden biridir. Bacon'a göre, bu süreçte kelimelerin yetersiz kalışı, doğayı gözlemlemeye ve dillerin incelenmesine önem verilmesine sebep olmuştur. R. Bacon, deneysel yöntemi ön plana çıkarmıştır. Böylece matematiksel yöntemlerin öneminin de ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Tüm bu süreçler bilimsel çalışmaların hızlanmasına yol açarken skolastik tutumun çökmeye başlaması da bu döneme denk gelmiştir. Elbette, skolastik tutumun yerleşmiş olması sebebiyle yıkılışı hızlı bir şekilde olmamıştır.

Doğanın incelenmesi konusuna sadece Roger Bacon değil, Albertus Magnus da aynı oranda önem vermiştir. Yine farklı bir isim olan Palmalı dom Raymundus Lullus ise kullandığı **ars magna** yöntemi aracılığıyla Arapların biliminin yayılmasına yardımcı olmuştur. Çünkü Arap düşünürlerin görüşleri doğanın incelenmesi hususunda önemlidir. Tüm bu gelişmeler, gerçekliğin gözlemlenmesini, doğadaki incelenmesi gereken durumların farkına varılmasını da hızlandırmıştır. Kilise ile karşıt düşüncelere sahip olan bu görüşler, dinî duyguları yanlışlamakla beraber doğanın incelenmesi ve gözlemlenmesinin gerekliliğini ve deneysel yöntemlerin önemini ön plana çıkararak skolastik tutumun çöküşünü hızlandırırılar.

3.3. Bilim Hareketi

Orta Çağ'ın anlayışında düalizm fikri vardır. Orta Çağ'ın sonlarında ve modern bilimin kurulmasında en önemli etken, bilim hareketidir. Bu hareketin başlıca özelliği, monist bir yapıda olmasıdır. Skolastik görüşün sonlanmasında etkin bir rol oynayan Arapların görüşleri, XV. yüzyılın ortasından itibaren etkisini yoğun bir şekilde göstermeye başlar. Kilisenin düşüncesine göre tek kurtuluş, tek gerçeklik kilisededir. Bu düşüncenin reddedilmeye başlanmasıyla beraber, hümanizm akımı yani insan, insan dostu (philanthrope) olan bir akım ortaya çıkar. Artık kilisenin dogmatik, baskıcı yapısından uzaklaşmaya başlanmıştır. Hümanizmle beraber tarihi bilimler de gelişmeye başlar.

Hümanizmin ortaya çıkmasıyla beraber, insan doğadaki her şeyi merak etmeye başlar. Bu noktada önemli olan isimler arasında Columbus, Vasco de Gama, Magellan, Copernicus, Leonardo da Vinci, Fracastoro, Vésale, Neper, Viete, Harvey, Galileo, Kepler vardır. Columbus, Amerika'yı keşfeder; Vasco de Gama, Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a giden deniz yolunu bulur; Portekizli Fernando Magellan, dünyanın çevresini dolaşp deniz yolunda ilk seferlerini tamamlar bütün bunlar bilimin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Önceleri dünyanın bir yere dayanmadan serbest bir şekilde duran bir küre olduğu düşüncesi yaygın olarak kabul edilirdi. Fakat yapılan araştırmalar ve atılan bu önemli adımlar sayesinde bu fikir daha açık ve bilimsel bir hâle gelmiştir.

Bilim hareketinde yer alan önemli isimlerden biri olan Copernicus, güneş merkezli bir evren sistemi kurmuştur. Bu sistemde güneş merkezdedir ve dünya da diğer gezegenlerin arasında yer almaktadır. Copernicus'un bu hipotezinin ardından, Kepler gezegenlerin şeklinden ve hareket kanunundan bahsederek bunu bir adım daha ileri götürür. Galileo Galilei ise kendisinin yapmış olduğu bir teleskopla Jupiter'in uydularını ve devir kanununu bulmuştur. Böylelikle Kepler ve Galileo, Copernicus'un hipotezini temel alarak ve onun fikrini geliştirerek modern bilimin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Güneşin merkezde bulunması fikri, kilisenin görüşlerine uymayan bir düşüncedir. Kepler, kilise tarafından mahkûm edilir ve Galileo ise bu fikirlerinden vazgeçmek zorunda kalır. Kiliseye uymayan bu görüşler yüzünden Copernicus ise kâfir olarak gösterilir. Fakat kilisenin gösterdiği dirence rağmen yeni teoriler ortaya çıkar ve keşifler yapılmaya devam edilir. Böylece bilimler, skolastik görüşün etkisinden uzaklaşmaya başlar. Fizik, optik ve mekanikte yeni çalışmalar ortaya çıkar. Leonardo da Vinci ve Fracastoro, Archimedes'in ve İskenderiye'nin görüşlerini alıp fizik mekanik ve optik alanlarında bu fikirleri geliştirirler. Viète ise geometriye uygulamış olduğu cebire yenilikler getirir. Neper, logaritmayı icat eder. Biyoloji alanında Vésale, *De Corporis Humani Fabrica* eseriyle insan anatomisini ortaya koyar. Harvey ise 1628 yılında kan dolaşımını kanıtlar.

Yapılan bütün bu bilimsel çalışmalar skolastik görüşün çöküşünün hızlanmasını sağlamış, Kilise'nin etkisinin daha da azalmasına yol açmıştır. Bu çalışmalar arasında modern bilimin kurulmasına yol açan en büyük etken ise Copernicus olmuştur.

Uygulamalar

- 1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.
- 2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Modern bilimin temelleri nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Genel olarak modern dönemde bilimsel dönüşün nasıl gerçekleştiği konusu ele alınmıştır.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdakilerden hangisi nominalizmin tekrar gündeme gelmesindeki önemli isimlerden biri değildir?

- a) Jean Buridan
- b) Ockhamlı William
- c) Pierre d'Ailly
- d) Guillaume Durand de Saint-Pourçain
- e) Boethius

2) Aşağıdaki ifadelerden hangisi nominalist düşünceye aykırıdır?

- a) Var olmak, birey olarak var olmaktır.
- b) Gerçek olan tikellerdir.
- c) Tümel bir varlık vardır.
- d) Realite tümel olan değildir.
- e) Bilinebilir olan tikellerdir.

3) Skolastik düşüncenin çöküşünü hızlandırmada aşağıdaki olaylardan hangisi rol oynamamıştır?

- a) İncil'in tekrar incelenmesi
- b) Güneş merkezli evren tasavvurunun ortaya konması
- c) İnsan anatomisinin incelenmesi
- d) Kan dolaşımının kanıtlanması
- e) Gezegenlerin hareketlerinin incelenmesi

4) Aşağıdakilerden hangisi skolastik düşünce için söylenemez?

- a) Sekülerdir.
- b) Kilise tarafından kabul edilir.
- c) Dünya merkezli evren tasavvurunu savunur.
- d) İnsanlık için tek kurtuluşun İncil'den geçtiğine inanır.

e) Realist düşünceye daha yakındır.

5) Realistler ve nominalistler hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

a) Realistler tümeli, nominalistler tikel gerçek olarak kabul ederler.

b) Realistler tikele bir değer atfetmezler.

c) Nominalistler açısından tümel hiçbir şekilde yoktur.

d) Tümel-tikel ilişkisi ikisinde de sadece mantık açısından vardır.

e) Realistler tümelin sadece akılda olduğunu söylerler.

Cevaplar

1)e, 2)c, 3)a, 4)a, 5)a

4. DESCARTES VE BEN VARIM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Descartes'in şüpheciliğini, teolojiden kopuşunu, şüphecilik ile ilerlediği yolu ve son olarak bulmuş olduğu sağlam temelin dile getirilişi olarak "ben varım" yargısı hakkında bilgi verilecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Descartes'in felsefesinde özneyi merkeze alışı nasıl görünür?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Descartes'in "Ben varım" yargısının ortaya çıkışı hakkında bilgi edinir.	

Anahtar Kavramlar

- Descartes
- Şüphe
- Ben

Giriş

Bu bölümde, Descartes'in ünlü "Düşünüyorum öyleyse varım." yargısına nasıl vardığı ele alınacaktır.

4.1. Kuşku

Descartes yaşadığı dönemde, birbirlerine karşıt ancak yine de yanlış olsa bile gerekçelendirilmiş çok sayıda fikir öbeğini karşısında bulur. Böyle bir çeşitliliğe rağmen, kesin bir bilgiye ulaşmak ister. Kesin bilgiye ulaşma isteği ve mevcut çeşitliliğe yönelik kuşkusunun karşıtlığı, onun felsefesini bütünüyle yönlendirecektir. Descartes, felsefesine en küçük bir kuşku bile içermeyecek bir temel arayarak başlar. Bunun için ilkin, fikirleri sıralayacak, ardından herhangi bir şekilde şüphe içerip içermediklerine bakacaktır ve şüphe içermeyen bir nokta bulduğu anda duracak, onu felsefesinin temeline koyacaktır. Bu yaklaşım, daha sonraları kartezyen şüphecilik adını alacak yöntemin de başlangıcını oluşturacaktır.

4.2. Teolojiden Kopuş

Bu yöntem onu mevcut teolojik eğitimden tamamı ile kopartacaktır. Her ne kadar kendisi skolastik bir eğitimden gelse de insanın anlayışının yetersizliğinde tanrısal olanın bilgisine ulaşamayacağına ve bu tür konular üzerine çalışmanın insanın bilebileceği alanlar üzerine çalışmadan ayrılması gerektiğine inanır. Cenneti, âlim kadar cahilin de kabul edildiği ve bu bakımdan bilme ile bilmeme arasındaki farkın etkilemediği bir alan olarak görür. Bu alan, ancak her şeyi bilen tanrının anlayışının konusu olabilir, ama insanın anlayışı istese bile bu alanı kendine konu edinemez. Buradan yola çıkarak kartezyen şüpheyi kullanır ve insanın bilgisine konu edinebileceği alanı araştırmaya başlar.

4.3. Şüphe Yolu

Descartes, ilkin algıladığı şeylerin gerçekten bir mevcudiyeti olup olmadığından kuşku duyar. Bu konudaki argümanı kısaca şöyle ortaya koyulabilir. Uykuda rüya görürken, gerçekten mevcut olmayan şeyler üzerine söylediklerimi gerçekten mevcut olanlar üzerine söylediğimi sanabilirim. Uyuyor ya da uyanık olduğumu ayırt edemem, dolayısıyla dış dünyaya atfettiğim algılarımın dışsal bir kaynağı olduğunu söyleyemem. Dahası, dış dünyada tüm duyu algılarımın ilkesel olarak birliğini kuracak bir doğanın olduğu bile söyleyemem. Descartes, oluşturduğu bu argüman ile doğaya dair kuşku duyabileceği bir alan açmış olur ve aradığı şüphe edilemez noktanın doğada bulunamayacağını anlar.

Kuşku adımlarından ikincisi, doğrulanmak için doğaya ihtiyaç duyulmayan aritmetik, geometri gibi konulardır. Bunların bağlı oldukları ilkeler, onların rüyada bile aynı sonuçları vermelerine sebep olur, 2+2 rüyalarda bile 4'tür. Sadece bunların bağlı oldukları ilkelerin bilincine sahip olan öznenin daha güçlü biri, (yanıltıcı bir tanrı veya mutlak güçlü bir kötü) bu ilkeleri yanıltıcı bir biçimde kurabilir ve sürekli değişen ve dolayısıyla hataya sebep olabilecek bir matematik söz konusu olabilir. 2+2=4 işlemi, ilkesel bir değişim ile birlikte yanlış hale gelerek 2+2=5 halini alabilir. Dolayısıyla aritmetik ve geometri gibi alanlar kuşku duyulamaz alanlar değildirler.

Artık Descartes için doğal ve matematiksel bilimler, ilkelerinin sağlamlığını yitirmiştir. Descartes'in elinde mevcut kuşkusundan başka bir şey kalmaz ve tam da bu

noktada kuşku duyamadığı bir yer bulur, kendisi. Tüm bu düşüncelerinde duyduğu kuşku, tüm bu süreç içerisinde tüm bu kuşkusunun yani düşüncesinin mevcudiyetini gösterir ve bundan kuşku duyamaz. Bu noktada ulaşılmış olduğu 'ben', onun sağlam temeli olacaktır.

4.4. Ben Varım

Ortaya çıkmış olan 'ben', insan bedeni değildir, onun düşünmesidir. 'Ben', düşündüğü sürece vardır. Hata yapan, yanılan, kuşkulanan, bunların hepsi 'ben'dir ve tüm bunların olabilmesi için öncelikle 'ben'in olması gerekir. Buradan yola çıkarak, "düşünüyorum öyleyse varım" yargısına ulaşır. Varlığı ile birlikte bir töze karşılık gelen ben ideası, artık tözsel bir yerdedir ki töz mevcut olmak için kendinden başka bir şeye ihtiyaç duymayandır. Bu aşamadan sonra kuracağı tüm felsefi sistemi 'ben' üzerine kurması gerektiğini düşünür. 'Ben' ise salt bir düşünme olduğundan, çalışmanın devamı zihnin doğasının ve idealarının üzerine bir çalışmayı gereksinir.

Uygulamalar

1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.

2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) “Düşünüyorum öyleyse ben varım.” yargısı ile “Yürüyorum öyleyse ben varım.” yargısı arasındaki ayrımı düşününüz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Descartes'in şüpheciliğini, teolojiden kopuşunu, şüphecilik ile ilerlediği yolu ve son olarak bulmuş olduğu sağlam temelin dile getirilişi olarak "ben varım" yargısını nasıl dile getirdiği ele alınmıştır.

Bölüm Soruları

1) Descartes'in bilgiye ulaşmada kullandığı yöntem aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Tasım
- b) Şüphe
- c) Diyalektik
- d) Analiz
- e) Sentez

2) Descartes için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) Skolastik eğitimden geçmiştir.
- b) Şüphe edilemeyecek bilgiyi arar.
- c) Tanrısal olanın bilgisine insanın anlayışının yetersizliği sebebiyle ulaşamayacağını savunur.
- d) Tanrısal alana ilişkin çalışmalar ile insanın bilebileceği alan üzerine çalışmanın ayrılması gerektiğini savunur.
- e) Teolojik eğitimine olan bağı koparmamıştır.

3) Descartes'in felsefesinin başlangıç noktası nedir?

- a) Doğanın kesin bilginin kaynağı olduğu kabulü.
- b) En küçük bir kuşku bile içermeyen bir temel arayışı.
- c) Tanrısal olanın kesin bilginin kaynağı olduğu kabulü.
- d) Doğuştan ideler.
- e) İnsanın herhangi bir yöntemle bilgiye ulaşamayacağı kabulü.

4) Descartes'in şüphesinin başlangıç noktası hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- a) İlk insanın algıladığı şeylerin mevcudiyetinin gerçek olup olmadığına yönelir.
- b) Kendi mevcudiyetinden şüphe duyar.
- c) Doğayı sorgulamadan önce tanrısal olanı sorgulamaya başlar.

d) İnsan aklının her şeyden şüphe ederek bir bilgiye ulaşamayacağı kabulüyle başlar.

e) İnsanın dünyaya ilişkin şüphe edemeyeceği bir alan olmayacağından tanrısal olanı dayanak olarak başlar.

5) Descartes için aşağıdakilerden hangisi şüphe edilemezdir?

a) Doğa

b) Matematik

c) Aritmetik

d) Ben

e) Aritmetik Geometri

Cevaplar

1)b, 2)e, 3)b, 4)a, 5)d

5. DESCARTES'TE ZİHNİN İDEALARI VE TÖZLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Descartes'in felsefesinde zihnin yapısını ve idealarını ve bunun ardından düşünsel tözün yanı sıra tanrı tözü ve yayılımsal tözün felsefi yeri hakkında bilgi verilecektir.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Descartes'te tözlerin yeri nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Descartes için zihnin idealarının neler olduğu ve tözler arası ilişkileri bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Descartes
- Töz
- Tanrı
- Yayılım
- Düşünce

Giriş

İlk bölümden kaldığımız yerden devam ederek “ben varım” ile bulduğu sağlam zemin üzerine ilk binaları kuracak ve tanrı ile yayılımsal tözü, Descartes’in “Ben Varım.” sözünün üzerinden nasıl çıkarttığını göreceğiz.

5.1. Zihin ve İdeaları

Descartes, kendi sağlam temelini bulduktan sonra bunun üzerine dünyasını yeniden inşa etmeye çalışır. Descartes'in **ben**'e ulaşma biçimi, bizzat kendi düşünmesinden şüphe edemeyişine bağlıdır. **Ben**'i kuşkulanamaz bir yerde tutan ise onun apaçık (kendinden delilli) oluşudur. Apaçıklık, ulaşılmış olduğu bu **ben** ideasının açık ve seçik olmasındandır. Açık ve seçikliği anlatma konusunda Descartesin kendisi pek açık ve seçik değildir ancak kısaca değinmek gerekirse bir ideanın açıklığı onun zihin tarafından engelsiz bir şekilde kuşatılması, seçikliği ise ideanın diğer her şeyden ayrılmış bir yapıda olmasındandır. Eğer **ben** ideasının kuşkulanamazlığı apaçıklığından geliyor ise apaçık olma kuşkulanamazlığın kriteridir. Descartes bundan sonra artık apaçık olan diğer ideaları arayacaktır.

5.2. Tanrı

Descartes'in apaçık olarak bulduğu ikinci idea, tanrı ideasıdır. Tanrı ideasının apaçıklığını iki farklı kanıt ile ortaya serer. İlki, zihnin sınırlılığına rağmen içerisinde sınırsız bir ideanın bulunmasının zorunlu olarak bu sınırsızlığa sahip bir varlığın bu ideayı zihne yerleştirmesi gerekmesidir. İkincisi ise tanrı ideasının eksiksiz olmasından ötürü mevcudiyeti de içinde barındırmasıdır ve eksiksiz bir varlık olarak tanrı ideasına sahip olmam onun mevcudiyetini doğrular. İlki, tanrı ideasını tanrının zihne koymasını, ikincisi ise zihindeki tanrı ideasının tanrının mevcudiyetini kanıtlar. Böylece bu birbirini tamamlayan iki kanıt ile birlikte tanrının apaçıklığı meydana çıkar.

Tanrı, bu noktada varlığı için kendinden başka bir şeye ihtiyaç duymayan ikinci töz olarak ortaya çıkar. Ancak tanrının sonsuzluğu ve mutlaklığı, bizzat **beni** aştığını ve içerdiğini gösterir. Bu noktada Descartes kendisinden sonra geleceklerin yoğun bir şekilde üzerinde çalışacakları bir problem ile karşılaşmış olur ki kendisinin çözümü çok yetersiz kalacaktır ancak bu çözümü yayılımsal tözü anlattıktan sonra ele almak daha uygun olacaktır.

5.3. Yayılımsal Töz

Yayılımsal töz, Descartes'in zihninde bulduğu üçüncü apaçık ideaya karşılık gelir. Daha önceleri şüphe duyduğu süreçte doğayı rüyanın kuruluşu olması bakımından gerçekliği olmayan bir yapıda ele almıştı ancak bu sefer onu yeniden kurması gerekir. Bunun için Descartes, öncelikle doğanın salt benim zihnimin bir kuruntusu olmadığını kanıtlamalı ve ardından benim doğaya dair yargılarımın doğruluğunu kurmalıdır. İlki için düşünsel olanı yayılımsal olandan ayırarak birbirlerine indirgenemeyecek bu iki özelliği kullanır ve iki ayrı töz tanımlar. Böylece artık, düşünsel olan ile yayılımsal olan yani ben ve doğa birbirlerinden ayıramaz hâle gelecektir ve ortada salt benim rüyada kurabileceğim dışında bir doğa bulunacaktır. Artık geriye **ben** ile doğa arasında doğru yargıya izin verecek bir bağ kurmak kalmıştır. Ancak bu durum da kendi içinde iki sorunu barındırır, ilki daha önceden apaçıklık ile çözdüğü idealar ile zihin arasındaki iletişimin problemsiz olmasıdır. İkincisi ise doğaya dair oluşturulan ideaların doğru olup olmadığıdır. Bunu ise doğanın ilkeleri ve zihnin ilkeleri arasındaki paralelliği kuran mutlak bir tanrı anlayışı ile çözecektir. Zihnin tanrı

tarafından verilmiş olan doğanın ilkelerine dair oluşturduğu idealar eğer yanlış ise tanrının bir eyleminin eksikliği söz konusudur, tanrının bir eksikliği olamayacağına göre idealarda hata olamaz. Bu durumda bu ideaların kuşatabildiği kadarıyla doğa hakkında doğru şekilde konuşabiliriz. Bu idealar ise doğayı daha önce Galileo’da gördüğümüz gibi matematiksel ve geometrik yani salt yayılımsal olarak kavramamıza izin verir.

5.4. Mutlak ve Görelî Töz

Şimdi Descartes’in tanrı tözünün mutlaklığına rağmen, yayılımsal ve düşünsel olan tözü nasıl ayrıca töz olarak ele alabildiği konusuna geri dönelim. Töz, mevcudiyeti için kendisinden başka bir şeye ihtiyaç duymayandır ve bu özellik yalnızca tanrıya aittir. Çünkü diğer iki töz, yani yayılımsal ve düşünsel olan, tanrı tarafından kapsanmalıdır. Descartes’in bu noktada yaptığı töz kavramını mutlak ve görelî töz olarak ikiye ayırmaktır. Mutlak töz, kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaz iken; görelî töz, bir diğerine indirgenemeyendir. Bunun anlaşılmasını kolaylaştırmak için biraz karikatürize edecek olursak, tek töz olan tanrının birbirine indirgenemez, birinin yayılımsal birinin düşünsel olduğu iki ayrı töze bölündüğünü düşünelim. Bu iki tözü birbirinden bizzat diğerine indirgenememesi üzerinden ayıştırdığımız için, bunlar görelî tözlerdir. Descartes, böylece bu görelî yapıları da töz olarak adlandırarak sorunu çözmüş gibi görünür ancak bu sorun daha ileride göreceğimiz gibi kendisinden sonra gelenlerin Descartes’in felsefesi üzerinde değişiklik yaptıkları temel nokta olacaktır.

5.5. Hata

Descartes, doğanın dışsal mevcudiyetini tanrının zihnimize koymuş olduğu ideaların ve onlar ile apaçık bir ilişkiye geçen, yani onları sezen, insan anlayışının hatasızlığını savunarak kanıtlamıştır. Ancak sık sık sınırlı oluşumuzu ve hata yapabilirliğimizi vurgulayan Descartes’in, mükemmel anlama yetisine ve idealarına rağmen hata yapabilirliği nasıl hâlâ savunabileceği sorunu, Descartes için konu edineceğimiz son sorundur. Descartes, bir yargının ortaya konulabilmesi için sadece anlayışın yetersiz olduğunu, aynı zamanda iradenin de gerektiğini belirtir. Bu sorunu, zihnin farklı tarzlarını anlamaya imkân verecek ve iradeye denk gelecek iki temel sınıfta toparlar, algılar ve istemedir. Anlayışın operasyonu olarak algı, duyu algısı, imgelem ve saf anlayış tarzlarındaki zihin için genel sınıftır. İradenin operasyonu olan isteme ise arzulama, tiksinti, olurlama, reddetme ve şüphe gibi tarzlar için belirlenen genel sınıftır. Yargılar, anlamamanın kuracağı bir ilişki ve ona yönelik bir olurlama veya reddetme barındırır, bir ilişki olan “kalem masanın üzerinde” olurlanabilir veya olumsuzlanabilir. Anlayış ilişkiyi kurarken irade onu olurlar veya olumsuzlar. Tanrı tarafından verilmiş olan anlama, kendi başına hata yapamaz olmakla birlikte, insanın özgür alanı olan iradenin onu bilgisi olmayan alanlarda kullanmaya çalışması ile hata ortaya çıkar. Böylece insanın hatası, bizzat kendi özgürlüğünden kaynaklanır ve bu sorun ancak daha fazla bilerek ortadan kaldırılabilir. Ama Descartes’in bu sisteminde gözden kaçırılmaması gereken bir nokta, insanın bilgisinin arttığı sürece, iradenin özgürlüğüne bırakılmış alanın gittikçe küçüleceğidir.

Uygulamalar

- 1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.
- 2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) İdealar ve tözler arasındaki ilişki nedir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Descartes'in "Ben varım." önermesi üzerine Tanrı ve yayılımsal tözü nasıl çıkarttığı ile ilgili bilgi verilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) 'Ben' neden kuşku edilemezdir?
  - a) Açık ve seçik olmasından dolayı
  - b) İnsanın kendisinden şüphe etmesinin onu bir sonuca götürmeyecek olmasından dolayı
  - c) 'Ben' düşüncesinin insanın bir kabulü olmasından dolayı
  - d) İnsanın düşünme yöntemleri sebebiyle 'ben' düşüncesini göz ardı edememesinden dolayı
  - e) İnsanın 'ben' kabulü olmadan hiçbir şey hakkında konuşamayacak olmasından dolayı
- 2) Descartes açısından bir diğer apaçık idea nedir?
  - a) Doğa
  - b) Tanrı
  - c) Başka apaçık idea yoktur.
  - d) Düşünme
  - e) Matematik
- 3) Aşağıdakilerden hangisi tanrı ideasının apaçıklığının sebeplerindendir?
  - a) İncil
  - b) Tanrı kanıtlamaları
  - c) Eksiksiz bir varlık olarak tanrı ideasına insanın sahip olması
  - d) Kilise
  - e) Tek tanrılı dinler
- 4) Yayılımsal töz hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?
  - a) Bir diğer apaçık tözdür.
  - b) İnsan aklının bir ürünüdür.
  - c) Tanrısal tözün diğer bir ifadesidir.

- d)** Böyle bir töz yoktur.
- e)** Yanlışlanabilir olduğundan ben ve tanrı ile eş tutulamaz.
- 5)** Descartes düşüncesinde hata ile ilgili ne söylenebilir?
- a)** Hata insan aklının zorunlu olan bir üreimidir.
- b)** İnsanın her söylemi hata içerir.
- c)** İnsan hata yapamaz.
- d)** Duyular sebebiyle insan hata yapabilir.
- e)** Hatanın sebebi iradedir.

Cevaplar

1)a, 2)b, 3)c, 4)a, 5)e

6. SPINOZA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde tek töz olarak tanrı, tanrı ve “Tanrı doğadır.” sözünün iki anlamı ile insan ve özgürlük konularını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Spinoza felsefesinin Descartes'in felsefesine yönelik eklemeleri nelerdir.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Spinoza'nın tek töz olarak tanrıyı nasıl sunduğunu bilir.	
	Tanrı'nın doğa olmasının iki anlamı bilir.	
	Spinoza'nın insan özgürlüğünden ne kastettiğini bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Spinoza

Giriş

Descartes'in felsefesini bir yönden düzenleyen Spinoza, Descartes'in bütünüyle içinden çıkamadığı töz sorunlarını çözmeye çalışır ve bunu tek töz altında toplayarak yapar.

6.1. Tek Töz Olarak Tanrı

Spinoza, Descartes'in felsefi kurgusunu düzenleyerek elden geçiren ve çok daha tutarlı bir dizge oluşturan yine Descartes gibi akılcı bir düşündürdür. Descartes'in töz anlayışını daha düzgün bir şekilde ifade eder. Hatırlanacak olursa Descartes'ta, mutlak bir töz olan tanrı ve görelî tözler olan yayılımsal ve düşünsel töz vardır. Spinoza, tözü Descartes'in tanrıyla mutlak töz olarak ele alırken tanımladığı gibi tanımlar, kendisinde mevcut olan ve salt kendisinden yola çıkarak anlaşılabilir ki böyle bir varlığın kavramı da aynı şekilde diğer herhangi bir kavramı herhangi bir şekilde gereksinmez. Bu töz tanrıdır, tanrı Descartes'ta olduğu gibi Spinoza'da da mutlak, kendine yeter ve apaçık bir yapıdadır. Ancak Spinoza, Descartes'in görelî tözlük atfettiği yayılımsallığı ve düşünselliği ise töz olarak değil, tek bir tözün sıfatları olarak ele alır. Sıfat, zihindeki tözün özsel bir parçası olarak algıladığı şeydir, yani tözsel olanı anlamının biçimidir. Tanrının sıfatları sonsuz olmakla beraber, insanın onu anlaması ancak iki sıfat yoluyla olur; bunlar yayılımsal ve düşünseldir. Sıfatlarla tanrının ayrıştırılması modları ortaya çıkartır ki bu modlar, yayılımsal ve düşünsel olanlardır. Tek olan tanrı, düşünsel olması bakımından veya yayılımsal olması bakımından ele alınabilir. Bu Descartes'te ortaya çıkmış olan birbiri ile tamamiyle ayrık yayılımsal ve düşünsel alan anlayışını ortadan kaldırır ve yerine farklı pencerelerden bakılan tek alan fikrini koyar. Artık birbirleri ile bir şekilde ilişkilendirilmeye çalışılacak iki ayrık töz yoktur, birbirlerine karşılık getirilecek iki farklı sıfat vardır. Artık düşünsel olan her şeye karşılık gelecek yayılımsal bir şey ve aynı şekilde yayılımsal olan her şeyi karşılık gelecek düşünsel bir şey vardır. Töze karşıt olarak modlar, ancak bir diğer şeyde mevcut olarak ve bir diğer şey aracılığı ile anlaşılabilir.

6.2. Tanrı ve “Tanrı Doğadır.” Sözü'nün İki Anlamı

Tanrı, Spinoza için Mutlak olarak sonsuz bir şeydir ve insanın sadece ikisine ulaşabildiği, her biri ebedi ve sınırsız özü dışı vuran sonsuz sıfatı vardır. Mevcut olan her şey Tanrı'nın etkilenimlerinden ibarettir. Tüm etkilenimlerin birliği olan töz olarak Tanrı, aynı zamanda doğadır. Tanrı'nın doğa olması iki anlamda ele alınabilir. İlki, oluşa gelen her şeyin kaynağı olması bakımından şeylerin doğası olarak ele alınmıştır. Ancak buna rağmen ikinci olarak ortaya çıkan şeyler Tanrı'dan ayrık şeyler değildirler ve bu yüzden ortaya çıkan her şey olarak Tanrı, yani kendisi hem sebep hem de sonuç olarak varlığı bütünüyle kuşatan bizzat varlıktır.

6.3. İnsan ve Özgürlük

Spinoza için Descartes'ta olduğu gibi yayılımsal olanın alanı olarak doğa ve düşünsel olanın alanı olarak **ben** ayrımı yapmak, çok da yerinde olmaz. İnsan özgürlüğünden bahsederek tanrının sınırsızlığından ayrılmış bir irade fikrini kullanmak da bir o kadar saçma olur. Spinoza'nın felsefesinde Tanrı doğadan ayrışık herhangi başka bir nesne düşünülmemeyeceği gibi, bir insan da düşünülmez. İnsanın ruhu ve bedeni, ruhun bir idea, beden ise tek tözün diğer bir sıfatı altında o ideaya karşılık gelen bir yayılımsal cisim olduğu anlamında, hem ayrı hem de birdir. Ayrım modal bir düzeyde ortaya çıkar, ancak

tözün birliğinin hâkim olduğu en yüksek düzeyde ayırmadan bahsedilemez. Dolayısıyla insan ideal ve mekanik bir zorunluluk altındadır ve Descartes'te gördüğümüz gibi iradenin Tanrı'dan ayrışarak özgür olması gibi bir durum söz konusu değildir. Özgürlük, sadece kendi doğasının zorunluluğunda olan ve kendi etkinliğini kendisi belirleyen şeye yani Tanrı'ya özgüdür, diğer her şey onun tarafından ona görel olarak belirlenir. İnsan için bir özgürlükten bahsedilecek ise bu kendi özünü ve bundan dolayı içerisinde bulunduğu zorunluluğu fark ederek o zorunluluğun kendisine boyun eğmesi ile mümkündür.

Uygulamalar

1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.

2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Spinoza açısından doğa ve Tanrı kavramları arasındaki ilişkiyi varlığın anlaşılması bakımından ele alınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Spinoza'nın, Descartes'in sistemini tek töz olan Tanrı üzerinden nasıl kurduğunu, "Tanrı doğadır."ın iki anlamını ve insan özgürlüğünün Spinoza için nasıl olduğu konuları üzerinde durulmuştur.

Bölüm Soruları

- 1) Spinoza'nın tözü hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?
- a) Yayılımsaldır.
  - b) Düşünseldir.
  - c) Spinoza, Descartes gibi bir töz düşüncesi ortaya koymaz.
  - d) Kendisinde mevcut olan ve kendisinden yola çıkarak anlaşılabilir.
  - e) Hem yayılımsal hem düşünseldir.
- 2) Spinoza'ya göre Tanrı hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?
- a) Bir tözdür.
  - b) Kendisinde mevcuttur.
  - c) Yayılımsallık ve düşünsellik sıfatlarıdır.
  - d) Sıfatları sonsuzdur.
  - e) İlahidir.
- 3) "Tanrı doğadır." sözü ne anlama gelmektedir?
- a) Oluşa gelen şeylerin kaynağı olması bakımından şeylerin doğası Tanrı'dır.
  - b) Tanrı varlığın asıl olan kısmını kapsar.
  - c) Var olan her şeyin ereği Tanrı'dır.
  - d) Tanrı doğanın yöneticisidir.
  - e) Tanrı doğanın bir ürünüdür.
- 4) Spinoza'ya göre özgürlük hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?
- a) Sadece Tanrı özgürdür.
  - b) İnsan zorunluluğu içerisinde özgürdür.
  - c) İnsan iradesi sayesinde özgürdür.
  - d) Kendi etkinliğini kendisi belirleyen şey ancak özgür olabilir.
  - e) İnsan mekanik bir zorunluluk altındadır.

5) Spinoza'ya göre sıfatlar hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

a) Yayılımsallık Tanrı'nın sıfatıdır.

b) Düşünsellik Tanrı'nın sıfatıdır.

c) Tanrı'nın sonsuz sayıda sıfatı vardır.

d) Sıfatlarla Tanrı'nın ayrıştırılmasıyla modlar ortaya çıkar.

e) Sıfatlar hakkında Descartes ile aynı görüşleri paylaşır.

Cevaplar

1)d, 2)e, 3)a, 4)c, 5)e

7. LOCKE VE BERKELEY

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Locke ile Berkeley konularını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Locke'un modern felsefeye getirdiği nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Locke ile ortaya çıkan empirizmin temel iddialarını bilir.	
	Epistemolojinin temel bir alan olarak doğuşunu bilir.	
	Berkeley'in felsefi anlayışını bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Locke
- Berkeley
- Emprisizm
- Epistemoloji

Giriş

Bu bölümde Locke ve Berkeley'in felsefi anlayışları modern dönem içerisindeki yerleri bakımından işlenecektir.

7.1. Locke

7.1.2. Doğuştan İdealar Eleştirisi

Locke, rasyonalizmin temel ilkelerinden biri olan doğuştan idealar teorisine karşı çıkar. Bireysel bir insanın dünyaya gelişi ile birlikte çoktan içkin olarak taşıdığı fikirler olduğu tezi, bu fikirlerin her daim onun için bulunmaması ile karşıtlık taşıyan bir tezdır. Descartes'te gördüğümüz açık seçik olarak algılanan ideaların güvenilir olduğu fikri, açık seçik algılanmayan ideaların güvenilir olmadığını söyler. Açık seçik olmayan ideaların mevcut olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Descartes'in meditasyonları sonucunda ulaşılmış olduğu apaçık idealar, bu yoldan geçmeyen kişilerin bilinçleri için hâlâ mevcut değildir. Bu duruma bir örnek verirsek bir çocuğun Tanrı'yı bilmiyor oluşu o ideanın neredeliği sorununu ortaya çıkartır. Bir ideanın mevcut olduğuna yönelik tek olumlu veri onun bilincinde olmaktır. Öyleyse bilincinde olunmayan ideaların mevcut olduğunu söylemek bir hata olabilir. Locke, doğuştan içkin olarak taşıdığımız ideaların bulunmadığını ve aksiyom olarak alınan tüm yargıların sonradan edinildiğini ancak edinilme yolu unutulduğu için sanki hep varmış gibi düşünüldüğünü savunur.

7.1.2 Epistemolojinin Öne Çıkışı

Locke metafizik olarak kanıtlanmış olan doğuştan ideaları saf dışı bıraktığı zaman, onların yerine sonradan elde edilecek bir bilgi yapısı kurmak zorunda kalır. Bunun için iki şeye ihtiyacı vardır, birincisi sonradan ortaya çıkacak olan veriler ve o verileri işleyecek zihinsel bir yapıdır. Bu noktada zihnin bilgiyi nasıl edindiği sorunu ortaya çıkar ki bu da epistemolojik bir sorundur. Artık zaten bize içkin fikirlerin nasıl bize içkin olabileceği ile ilgili metafizik bir yapı kurma ihtiyacı kalmamıştır ancak bir şekilde elde edilmiş olan bu bilgilerin zihinde nasıl ortaya çıktığı süreci incelemeye konu edilmiştir. Ancak Locke bütünüyle bu geçişi tamamlayamamıştır, bu geçiş, bütünlüğünü Hume'da kazanacaktır.

7.1.3. İdea

Locke için zihnin nesnesi olan her ne varsa hepsi ideadır. Yani rasyonalistlerde gördüğümüz sadece anlayışın nesnesi olan idea anlayışından sapmış olan Locke, zihnin kendisine konu edinebileceği her şeyi idea olarak adlandırır. Bunun bir bakıma Descartes'in algı dediği şeye denk gelecek bir yapı olduğu düşünülebilir. Locke için idealar ikiye ayrılır. Bunlar ise basit ve karmaşık idealar. Basit idealar, duyu veya refleksiyon yolu ile elde edilirken; karmaşık idealar, zihnin düzenleyici bir aktivitesi sonucunda ortaya çıkarlar. Bu karmaşık idealar da kendi içinde üçe ayrılır; modus, ilişki ve soyutlama idealarıdır.

7.1.4. Beyaz Sayfa (Tabula Rasa) ve Zihnin Yetileri

Basit idealar, zihinde belirip ardından kaybolan şeyler olmalarından ziyade, zihinde iz bırakan idealar. Zihin, artık Descartes'te olduğu gibi içkin şekilde idealar taşıyarak ortaya çıkmaz, başlangıçta daha üstüne bir şey yazılmamış bir sayfa gibi boşdur. Basit idealar zihne iz bırakarak onu doldururlar ve böylece diğer idealar ile ilişkilendirilebilmeleri mümkün olur.

Bu imkân, zihin hiçbir içeriğe sahip olmasa da elinde bulunan yetiler ile uygulamaya konulur. Bu yetiler algı, bellek, ayırt etme, karşılaştırma, birleştirme ve soyutlama yetileridir. Algı, verileri alabilmesine, bellek ise saklayabilmesine izin verir. Ayırt etme, ideaları birbirlerinden ayırmaya, birleştirme ise bir araya getirmeye yarar. Yani, limon ile karşılaşan bir çocuk sarı oluşu ve yumuşaklığı ile bir olarak algılar ve bu, tek bir basit idedir ancak altın ile karşılaştığında ilk başta sarı olduğu için limon olduğunu düşünmekle birlikte, dokunduğunda sert olduğunu fark ederek bu nesneyi limondan ayırt edebilir. Bunun gibi atı ve kanatları birleştirerek uçan at ideasını kurabilir. Son yetisi olan soyutlama ise ayırt etme sonucu elde ettiğimiz tekil nesnelere onlara ait olan özelliklerin, bu nesnelere tekilliklerinden ayrı olarak ele alınmasıdır. Yani altının ve limonun sarılığını, altından ve limondan ayırt ederek salt sarı olarak kurmasıdır. Bu yetiler ile birlikte verili olan içeriği düzenleyerek insan kendi düşüncesini oluşturur.

7.1.5. Dil ve Genel Terimler

Locke için sözcüklerin her biri bir ideaya karşılık gelir. Ancak konuşma sırasında dinleyici karşıdakinin idealarına erişimi olmadığı için, konuşma sonucunda konuşanın seslendirdiği sözcüklere karşılık getirdiği ideaların, dinleyicinin sözcüklere karşılık getireceği idealarla aynı olup olamayacağı bir sorundur. Bu sorun gündelik hayatta çok problem oluşturmayacak olsa bile, tek tek nesnelere işaret eden sözcüklerin dışında soyutlama ile elde edilmiş idealara karşılık gelen sözcüklere genel sözcükler denir. Bu genel sözcüklerin tamamı, insan üretimidir ve karşılık geldikleri soyutlanmış idealarda doğada kendilerinde bulunmazlar. Bunların basit idealardan zihnin işlem yapması ile ayrılmış olduğuna dair bir sorun vardır. Dilsel yapılar asla doğal varlıklara karşılık getirilemeyeceği için, ancak dilsel başka yapılar ile değerlendirilebilirler. Yani “Masanın üzerinde şişe var.” yargısı benim için olabildiğince açıktır çünkü buradaki sözcüklerin yaptığı göndermeler benim için açıktır ancak bunu bir diğeri ile iletişim içerisinde ele aldığımızda bazı sorunlar ortaya çıkmaya başlar.

7.1.6. Descartes’e Yönelik Ben Eleştirisi

Descartes’in “ben varım” yargısına ulaşma yolu, farklı farklı düşüncelerinin varlığı idi ve düşündüğüm sürece ben varım diyordu. Ancak Locke burada önemli bir noktayı vurgulayarak bu argümanı eleştirir. Ortada bulunan tek tek algılardır, tek tek düşüncelerdir; bu tek tek düşünceler, bunların sadece bu düşünceler arasında kalındığı sürece bunların altında yatan birliği sağlayacak tek bir ben tözünü vermez. Bu eleştiri Descartes’e bu konuda getirilmiş en temel eleştiridir ve daha sonra Kant’ta da karşımıza çıkacaktır.

7.2. Berkeley

7.2.1. İdealizm

Berkeley, Locke’un gerçek özleri dışarıda tutması durumunun yarattığı sorunun üzerinden ilerler. Locke burada birincil ve ikincil nitelikleri, birincilerin dışarıya ait olması bakımından ayırır. Ancak Berkeley birincil ve ikincil nitelikleri birbirlerinden ayrı yerlere koymaz. Buna yol açan anlayışı şu şekilde ele alınabilir, bizim için duyu algısı, duyulardan

değil duyu idealarından oluşur çünkü bunlar düşünsel nesnelere. Dolayısıyla birincil ve ikincil nitelikler arasında ontolojik bir öncelik sonralık ilişkisi yoktur, hepsi idea olmakla birlikte ontolojik olarak eş değerdir. Zihnin nesnesi olan duyu idealarının kaynağı ondan tözsel olarak farklı olan başka bir şeyden olamaz. Dolayısıyla ideaların kaynağı idealar olmak zorundadır. İdealar düşünseldir. Eğer bizim dışımızda bir kaynak konulacak ise bu, düşünsel bir kaynak olmalıdır, yayılımsal değil. Verilerin tüm kaynağı tek bir noktada Tanrı'da toplanır. Tanrı bizim için tüm ideaların kaynağıdır ancak bu konuya gelmeden önce etkin ve edilgen varlık ayrımını ele almalıyız.

7.2.2. Algılayan Algılanan Ayrımı

Zihnin her nesnesi ideadır ve idea bizzat zihnin algıladığı şeydir. Eğer idea olmayan bir şeyden bahsedemeysek bir şeyin mevcudiyeti ancak algılanması ile mümkün hâle gelir. Burada açık bir şekilde algılanan ve algılayan ayrımı vardır. Algılanan idealar, algılanmakta olduklarından ötürü edilgendir. Onu algılayan tinler (cancıklar, spirits) ise etkindir. Düşen bir taşın görüntüsü bize ayrı ayrı durağan görüntüler olarak gelse bile biz onları birleştirerek düşen bir taş olduğunu anlayabiliriz. Bu bakımdan zihin aktiftir. Burada yine Descartes'in düşünsel-yayılımsal ayrımı gibi bir ayrım yapmakla birlikte bu ayrım düşünsel alanın içerisinde kalır.

7.2.3. Soyut İdealar Yoktur

Berkeley, Locke'un zihnin yetileri ile tekil bir nesnenin ideasından soyutlama yolu ile elde ettiği soyut idealar fikrine karşı çıkar. Soyut ideaların oluşturulamayacağını, bilgi için gerekli olmadıklarını ve tutarsız oldukları için anlaşılabilir olduklarını savunur. Algılanmayan şeyin var olamayacağı fikrinden yola çıkarak içerik sahibi olmayan herhangi bir yapının bulunamayacağını savunur. Buna bulduğu çözüm daha sonra Hume tarafından da benimsenecek olan kendinde tekil olan ideaların kullanımında çoğul olmasıdır.

7.2.4. İdeaların Kaynağı Olarak Tanrı

Zihinde bulunan ideaların bir kaynağı olması gerektiği ve buna Berkeley'in Tanrı dediğini belirttik. Buna yönelik argümanı şu şekilde verebiliriz. Bir ideaya kaynak olabilecek şeyler, diğer şeyler ve idealar, ben veya başka bir tin olabilir. İdealar pasif oldukları ve onların tüm mevcudiyetleri algılanışları sırasında ortaya çıktığı için, tine bağımlı oldukları göz önünde bulundurulursa bunlar diğer bir ideanın oluşmasına yol açacak gücü kendilerinde barındırmazlar. Aynı şekilde biz tüm ideaların kaynağını aradığımız için ve **ben** duyusal idealar üzerinde bir etki sahibi olmadığı için bu kaynak olamaz. Öyleyse kaynak başka bir tin olmalıdır. Bu tin, diğer tümünden daha güçlü ve bir olmalıdır ve bu Tanrı'dır.

Uygulamalar

1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.

2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Locke için doğa ve düşünce arasındaki ilişki nedir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Locke ile Berkeley'in modern felsefe içerisindeki yerleri ele alınmıştır.

Bölüm Soruları

1) Locke açısından bakıldığında idealar hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) Doğuştan idealar vardır.
- b) Zihnin kendisine konu edinebileceği her şey ideadır.
- c) Basit ve karmaşık idealar olarak ikiye ayrılırlar.
- d) Karmaşık idealar modus, ilişki ve soyutlama ideaları olarak üçe ayrılır.
- e) Basit idealar duyu ve refleksiyon yolu ile elde edilir.

2) Locke'un düşüncesinde nitelikler hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) Birincil ve ikincil nitelikler olarak ikiye ayrılırlar.
- b) Büyüklük ve şekil birincil niteliklerdir.
- c) Renk, ses ve koku ikincil niteliklerdir.
- d) Bütün nitelikler maddidir.
- e) Hiçbiri.

3) Locke'a göre dil hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- a) Her bir sözcük bir ideaya karşılık gelir.
- b) Genel sözcükler insan üretimidir.
- c) Soyutlama ile elde edilmiş idealara karşılık gelen sözcükler genel sözcüklerdir.
- d) Sözcüklerin karşılık geldikleri idealar bütün insanlar için aynı olmayabilir.
- e) Hepsi

4) Berkeley'de idealarla ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a) Zihnin her nesnesi ideadır.
- b) İdea algılanmış olan her şeydir.
- c) İdea olmayan bir şeyden bahsedilemez.
- d) Yayılımsal olan idealar vardır.

e) Hiçbiri.

5) Berkeley'in Tanrı anlayışı hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

a) Tanrı her şeyin özüdür.

b) Tanrı sadece bir ideadır.

c) Tanrı dışındakiler Tanrı tarafından aşılmıştır.

d) Tüm ideaların kaynağı Tanrı'dır.

e) Hiçbiri.

Cevaplar

1)a, 2)d, 3)e, 4)d, 5)b

8. HUME

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde duyu ve algı, izlenimler ve idealar, doğal ilişkiler, üst-düzey ilişkiler, felsefi ilişkiler, idealar arası ilişkiler, olgulara dair ilişkiler ile kesinlik konularını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Bilgi ve varlık arasındaki ilişkinin konu dışı edilmesi Hume tarafından nasıl gerçekleşmiştir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Hume'un epistemoloji anlayışını bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Hume
- İdea
- İlişki

Giriş

Bu bölümde Hume'un epistemolojik olarak felsefi sistemi ele alınacaktır.

8.1. Duyu ve Algı

Zihnin en ilkel düzeyi olan dil öncesi düzey, henüz duyunun karmaşık verisinden bir nesneyi ayırt edemeyecek durumda olan yeni doğmuş bir bebeğin zihni gibi ele alınmalıdır. Zihnin yapısını incelerken ilk olarak algıyı işlememiz gerekir. Algı, bilincinde olduğumuz her şeydir veya bir bilincinde olma durumudur. Algılamadığımız şeyin olduğundan bahsedemeyiz, çünkü böyle bir şeyin bilincinde olamayız. Gördüklerimiz, duyduklarımız, düşündüklerimiz vs. hepsi bilincinde olduğumuz algılardır. Algıyı karmaşık duyudan ayıran, algının birlik taşımasıdır. Algılama bir durumdur, tek bir kerede olur. Zihnin elinde doğuştan idealar türünden bir şey olmadığı için, duyu verisini çeşitliliğinden herhangi bir şey ile ilişkilendirerek herhangi **bir** şey kopartıp alamaz. Yapabileceği tek şey, bu karmaşık duyu verisinin bütününe bir olarak alır. Bu, dışsal kaynaktan gelen zihinde canlanan algı izlenimidir. İzlenim denilmesinin sebebi, bunun bırakılmış bir iz gibi olmasıdır. Dışarıdan bir güçle gelir ve zihinde canlanır. İzlenimin özelliği, zihinde canlı oluşudur. İzlenim, dışsallığı bakımından güçlü, zihinde algılanması bakımından canlıdır. Canlılık, aynı zamanda, zihnin odaklanmasıdır. Çünkü kendini dayatan şeyin zihin için odaklanmış olan şey olarak dayatılmış olur; güç, zihin ona odaklanmadıkça güç olamaz ve dolayısıyla bir algı zihnin odağı olmadıkça canlı olamaz.

8.2. İzlenimler ve İdealar

Dışarıdan kendini dayatarak gelen izlenimler, sürekli değişir. Peki, daha önce bırakılmış olan izler ne olur? Bu izler, odaktaki yerlerini kaybederek canlılıklarını yitirirler, ancak algılanıyor oluşlarını yitirmezler. Onları daha sonradan tekrar canlandırmamıza yarayan anımsama, bize böyle olduklarını gösterir. Bunlar artık, canlılığını yitirmiş ancak içeriğini henüz yitirmemiş algılar, idealar. Hume, doğuştan ideaları reddeder. Bizde, bu biçimde cansız olarak çağrılmak üzere hazırda bekleyen algıların içten kaynaklı olarak bulunmadığından bahseder. Öyleyse iki türlü algı vardır, canlı olanlar izlenimdir; cansız olanlar ise ideadır. Cansız şekilde algılanmaya devam eden duyuların bütünü, belleği (veya hafızayı) oluşturur. Her biri birbirinden ayrı birlikler olarak pek çok algı birikir. Artık, boş bir şekilde başlayan zihnin elinde az önce bahsettiğimiz koparıp alma hareketini gerçekleştirebilmesi için karmaşık da olsa birlik hâlinde bir şeyler bulunur. Ama bu algıların her biri ve dolayısıyla duyu izlenimi ile bellek ideası, birbirleriyle ayrıktır. Her biri kendinde algılanır ve aralarında ilişki ile birlikte gelmezler. Bu durumda, bu ilişkiyi kuracak bir güç gerekir. Hume, bu güce bir kaynak vermektense zihindeki zaten izlenimlerle gelen gücü yönlendirecek bir yeti seçer. Bu yeti, imgelemdir. İmgelem kendinde mevcut bulunan bir gücü kullanarak ilişki kurmaz, sadece mevcut gücü yönlendirir.

8.3. Doğal ilişkiler

İmgelemin kendiliğinden yaptığı işlem, üç ilke ile belirlenir. Bu ilkeler çağrışım ilkeleridir ve imgeleme kendi özgürlüğünü dışavurabileceği bir alan açarlar. Artık imgelem, mevcut bulunmayan ilişkileri, güç harcamadan kurabilir ve böylece bellek idealarını

kullanarak duyu izlenimlerinden bir şeyleri koparıp alabilir. Bu, bir algının canlılığının bir değerine aktarılması ve çağrışımdır.

İmgelem, çağrışım ilkelerinin getirdiği özgürlük ile duyu izlenimi ile bellek ideaları arasında bulunmayan bir ortaklığı kendisi bulur. Bu, ilişkidir. Çağrışım ilkeleri ile kurduğu ilişkiler, doğası gereği kurduğu ilişkiler olduğu için doğal ilişki adını alırlar. Benzerlik içerikleri bakımından ilişki, X resminin bir parçasını koparıp Y resminin bir diğer parçasına benzeterek X'i görmekten Y'yi imgelemeye geçmektir. Bitişiklik, sıralılığı bakımından ilişkidir. Zamansal veya mekânsal bir sıralılık vererek geçişlerdeki sıralılığı belirlemektir. Neden-etki, birlikleri bakımından ilişkidir. İki algıyı bir olarak düşünmektir (bunun bitişiklikten farkı, beklenti yaratmasıdır ancak bu konu daha sonra açıklanacaktır). Bu ilkelerden her biri, bir diğeri ile dayanışması içinde imgelemin kurduğu ilişkileri belirler. Kurulan bu doğal ilişkiler, aynı zamanda kendilerinde birer algıdır. Çünkü artık duyu verisi bütünde birlik olarak algılanmakla birlikte, daha küçük parçaları da birlik olarak algılanabilirler.

8.3. Üst Düzey İlişkiler

Şimdiye kadar sürekli duyu izlenimleri ile algılar arasında kurulan ilişkilerden söz ettik. Bu ilişkiler oluştuktan sonra, bu ilişkiler arasında başka ilişkiler de oluşabilir. Böylece giderek soyutlaşan ve içeriğini kaybeden idealara ulaşırız. Bu yeni idealar artık belleğin, içeriklerini koruyarak algıladığı idealardan farklıdır, içerikleri oldukça azalmıştır, bunlara imgelem ideası denir. Bu şekilde adlandırılmalarının sebebi, artık kurulan ilişkinin dışarıdan gelenle içeride bulunan arasında değil, içeride bulunan ile bir diğer içeride bulunan arasında kurulmasıdır.

Doğal ilişkilerin, sürekli üst ilişkileri kurulur ve gittikçe de daha soyut ilişkiler kurulur. Bu soyutlaşma ile dilsel sayılabilecek bir seviyeye ulaşılır. Ancak hiçbir zaman tam anlamı ile soyut idealara ulaşılamaz. Çünkü anımsayacağımız gibi, idealar bir algıydı ve algı bir şeyin bilinciydi. Burada temel bir problem kendini gösterir, her biri tekil bir şeyin bilinci olan idealar, nasıl olur da tümel bir şey olabilir ve birden fazla şey için geçerli olabilir? Hume, bu aşamada Berkeley'in genel terimler fikrinden faydalanır. İmgelem bu düzeyde bir düşünme gerçekleştirirken artık ilişki kurmayı bırakmış ve mevcut ilişkiler üzerinden yürümeye başlamıştır. Artık algıların içerisinde, iliştilerecek bir şeyler arayarak bunları birbirleriyle iliştilere uğraşmaz ve mevcut kurulu ilişkiler üzerinden ilerler. Bu işlem sırasında içeriği dikkate almadığı için, imgelem idealalarının çağrıştırdığı herhangi bir bellek ideası göz önüne gelir, ancak aynı zamanda diğer tüm ilişki olduğu idealarla kurduğu bağına da yitirmez. Dolayısıyla göz önüne gelen tekil olsa da geçerliliği tüm bağlaşıklık olduğu idealar üzerindedir ve bundan dolayı tümeldir.

8.4. Felsefi ilişkiler

Artık geline düzeyde elimizdeki ilişkiler, felsefi ilişkilerdir. Dilsel bir düzeydedir ve akıl yürütmelerde kullanılabilir. Felsefi ilişkileri Hume, iki sınıfa ayırır:

1. İdeaların İlişkileri (kesinlik, a priori, tecrübeye dayanmaz)

1.1. Sezgisel

1.2. Tanıtlayıcı

2. Olguya dair ilişkiler (olasılık, a posteriori, tecrübeye dayanır)

İdeaların ilişkileri, sadece idealar arası ilişkileri belirten ilişkilerdir. Olguya dair olan ilişkiler ise olgulara yönelik bilgi verenlerdir.

8.5. İdealar Arası İlişkiler

İdealar arası ilişkiler kendi içlerinde ikiye ayrılır; bunlar sezgisel ilişkiler ve dedüktif ilişkilerdir. Sezgi, bir ilişkiyi dolaysızca açık seçik olarak görmektir. Dedüksiyon ise bir ilişkiyi peşi peşine birden fazla sezgilemenin ardından dolaylı olarak görmektir. Mesela, A-B, B-C; A-C tasımında A-B ve B-C sezgisel, A-C dedüktif bir algılamadır. Benzerlik, karşıtlık ve nitelikte derece ilişkileri sezgisel ilişkilerdir. Çünkü bunlar bizzat algılanırlar ve dolayısıyla bu algılanma ile birlik hâline gelirler.

Sayı ve nicelikte oran ilişkisi ise dedüktif bir ilişkidir. Çünkü sayılar birimler üzerinden anlam kazanırlar. Herhangi bir sayının birim ile ilişkisi, sezgiseldir. Ancak bir sayının diğer bir sayı ile ilişkisi birimden dolayımınarak ulaşılmış dedüktif bir akıl yürütmenin sonucunda kurulan bir ilişkidir. İşlem yapma bir yerden itibaren çok hızlanır, imgelem dolayım üzerinden çok hızlı biçimde geçer ve sanki sezgisel olarak yakalanmış gibi olabilir ancak yine de dedüktiftir. Hume'un burada kurduğu yapı **a priori** olmasına rağmen, sentetik bir yapıda olan bu ilişki tipi, daha sonra Kant'ın sentetik **a priori** kavramının temeli olarak görülebilir.

8.6. Olgulara Dair İlişkiler

Olgulara dair ilişkilere gelirsek, bunlar üç tanedir; zamansal ve mekânsal ilişkiler, özdeşlik ve nedenselliktir. Bu ilişkiler, gündelik hayatta kesinmiş gibi alınsalar da aslında sadece olasılık bildiren ilişkilerdir.

Mekânsal ve zamansal ilişkiler için, örneğin “kitap masanın üzerinde” cümlesini ele alırsak, ne kitap ideası masanın üzerinde olmayı içerir ne de masa üzerinde kitap taşımayı içerir. Kitabı masanın üzerinde gördüğümüz için bunu böyle söyleriz. Aynı şekilde bir şeyin ne zaman olduğu, o şeyde içerilmez, bunu bize tecrübe bildirir.

Özdeşlik ilişkisi: Algının nesnesi ile daha önceki bir algının nesnesinin aynı olduğunu, ancak onun zamandaki birliğini gözlemleyerek anlayabiliriz. Önümüzdeki bir kalem biz bakmazken, ona çok benzeyen başka bir kalemlle değiştirilirse biz onu hâlâ aynı kalem olarak algılarız.

Nedensellik: Bu ilişki doğa bilimlerinin temelini oluşturan ilişkidir. Futbol oynayanlar, bir futbol topuna nasıl vurursak nasıl gideceğini az çok tahmin ederler, bu işin uzmanları ise tam olarak tahmin ederler. Ama bu hareket, top ideasında içerilmez. Bu, farklı fizik yasalarında farklı biçimlerde gerçekleşebilecek bir harekettir. Dolayısı ile bir nedenin sonucu, onunla arasındaki bağ kesin değildir, sadece bir olasılık olarak o hareketi yapabilir. O ilişkinin öyle değil de böyle kurulacağını ancak tecrübe yoluyla öğreniriz.

8.7. Kesinlik

Böylece, bu üç ilişki çeşidinin, bir kesinlik taşımadığı ortaya çıkmış oldu. Ancak kimse nedensellik ilişkisinin zorunlu olduğundan şüphe etmez. Bu türde bir zorunluluk altında bunları düşünmemizin sebepleri hâlâ açığa çıkmadı. İmgelem aynı ilişkiyi tekrar tekrar kurdukça, o ilişki güçlenir ve gittikçe bu geçiş kolaylaşır. Güçlenir çünkü A'nın B ile ilişkisi kuruldukça A'nın B'yi çağırma olasılığı artar; C, D, E ve geri kalanlarını çağırma olasılığı azalır. Sanki imgelem aynı ilişkiyi kurdukça, sürtünme azalır ve bu ilişki üzerinden daha rahat bir şekilde süzülür ve gittikçe bu geçiş için harcanan güç azalır. Bu durum alışmadır ve alıştığımızda, bu ilişki üzerinden çok kolay bir biçimde ilerleyebiliriz. Bu ilişki üzerinden geçmek kolaylaştıkça, bu geçiş sırasında kaybolan güç de azalır ve dolayısı ile daha çok çağrışan idea daha canlı bir şekilde odağa gelir. Bu geçişteki canlılık, zorunluluk hissidir. Dolayısı ile zorunluluk, bizim bir algının ne kadar canlı çağrıştığına dair iç hissimizdir. Öyleyse olgunun konusu olanlar, biz onları ne kadar zorunlu olarak hissetsek de kesin bilgiler vermezler.

Uygulamalar

1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.

2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Hume'un nesne anlayışını, bir nesneyi duyusal çokluktan dilsel bir ilişki içerisindeki idea olarak ortaya çıkış süreci içerisinde ele alınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Hume'un felsefî olarak zihni nasıl kurduğunu öğrendik.

Bölüm Soruları

1) Hume'a göre algı hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) Algı bilincinde olduğumuz her şeydir.
- b) Algılanmayan şeyin varlığından bahsedilemez.
- c) Bütün idealar bilincinde olduğumuz algılardır.
- d) Algılar Tanrı'nın zihnimizdeki izleridir.
- e) Hiçbiri.

2) Hume'a göre doğuştan idealar hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- a) Doğuştan idealar her insanda vardır.
- b) Tanrı, Ben gibi temel düşünceler doğuştan idealar olarak insanların zihninde bulunur.
- c) Matematik gibi her insanda ortak olan şeyler doğuştan idealardır.
- d) Doğuştan idealara zihin dolaysızca erişebilir.
- e) Hiçbiri.

3) Hume'un düşüncesinde imgelem ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) İmgelem ilişki kurar.
- b) İmgelem kurulu olan ilişkileri düzenler.
- c) İmgelem kendi kendisine ilişki kurar.
- d) Duyular imgelemin kuracağı ilişkileri verir.
- e) Hepsi.

4) Hume'da aşağıdakilerden hangisi Doğal ilişki değildir?

- a) Benzerlik
- b) Neden-Etki
- c) Özdeşlik
- d) Bitişiklik

e) Hiçbiri.

5) Aşağıdakilerden hangisi Hume için söylenemez?

a) Hume, bir rasyonalisttir.

b) Hume, bir materyalisttir.

c) Hume için idealar doğadan kökenlenir.

d) Hume için akıl en temel ilkedir.

e) Hiçbiri.

Cevaplar

1)d, 2)e, 3)e, 4)c, 5)e

9. KANT

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde sentetik apriori, transandantal dönüş ile transandantal estetik konularını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

Kant'ın felsefeye verdiği yön nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Kant'ın sentetik <i>a priori</i> kavramını bilir.	
	Kant'ın transandantal dönüşünü bilir.	
	Kant'ın transandantal estetik eleştirisini bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Kant
- Sentetik
- Analitik
- A priori
- A posteriori
- Duyarlık

Giriş

Kant, sezginin yani zihin ile nesnesi arasındaki dolaysız ilişkinin, anlayışın değil salt duyunun işi olduğunu fark eder. Duyusal olan kendinde salt çeşitlilik olarak gelir ve ancak kavram aracılığı ile birlik altına alınabilir. Böylece o döneme kadar epistemolojik açıklamalarda yer bulan, algılanan şeyin dışarıdan kendiliğinden birlik olarak geldiği fikri bütünüyle eleştirilmiş olur. Zihnin herhangi bir nesneyi kurmak için zorunlu olarak bir kavramın altında ele almış olması gerektiği üzerine kurulu olan sistem, onun düşünsel yapılarla ilgili temel eleştirel düşüncesidir. Zihnin zorunlu yapısı altında işlenen duyu çeşitliliği onun zorunlu yapısı tarafından belirlenir ve bu anlamı ile doğa zihnin içinde bu zihni onun kurallarına göre işler.

9.1. Sentetik Apriori

Bilgi, bir şey hakkında bir şey belirtir, dolayısıyla tek bir fikir olamaz. Yani kalem veya at, tek başına bir bilgi olamaz, bilgiden bahsedebilmemiz için “kalem yazar” veya “at koşar” gibi bir yargının olması gerekir. Yargılar, **analitik** ve **sentetik** olmak üzere ikiye ayrılır. Analitik yargılar, yargının yüklemine konusunun, içermediği herhangi bir yeni şeyi ona yüklediği yargılardır; sentetik yargılar, yargının konusunun içermediği yeni bir şeyi yüklemine ona eklediği yargılardır. Analitik yargılar kesin yargılar olmalarına rağmen herhangi bir şekilde bilgiyi genişletmezler; sentetik yargılar ise bilgimizi genişletseler bile dışsal bir ekleme yapıldığı için kesinlikleri şüphelidir.

Yargılar arasındaki bir diğer ayrım ise **a priori** ve **a posteriori** yargı ayrımıdır. **A priori** yargılar, etimolojik olarak öncel yargılar anlamına gelir ve daha nesnesi ile karşılaşılmeden önce kurulmuş yargılardır; **a posteriori** yargılar ise yine etimolojik olarak sonradan kurulmuş yargılar demektir. **A priori** ve **a posteriori**, herhangi bir deneyime dayanmayan ve ancak bir deneyimden sonra ortaya çıkmış olanlara verilen sıfatlardır. Dolayısıyla deneyimden önce gelerek, zorunlu olarak deneyimde verilmiş olanlar kesinlikle çelişemeyecek olanlar **a priori** yargılar iken; deneyimden sonra gelenler ancak deneyimden sonra oluşan ve bazı başka deneyimler sonucu elde edilmiş diğer **a posteriori** yargılar ile çelişebilecek olanlardır. Modern dönemde Kant’a kadar **a priori** yargılar ile **analitik** yargılar ve **a posteriori** yargılar ile **sentetik** yargılar bir olarak görülmüştür. Sentetik yargılar, deneyimden gelen veri ile kavramı aşan bir şey söyleyenler olarak, analitik yargılar ise zaten kavrama dair oldukları için dışsal olarak herhangi bir deneyim tarafından çelişki yaratmayacak yargılar olarak görülmüşlerdir. Kant, sentetik olan bir yargının **a priori** olabileceğini savunur.

Sentetik apriori bir yargının mümkün olması, ancak o yargının bir taraftan deneyimden bir şeyler alması ve içinde deneyime aşkın bir şey barındırması ile mümkündür. “Metal ısındıkça genleşir.” yargısı bir taraftan metal, sıcaklık, genleşme gibi deneyin verilerini kullanırken; bir taraftan da deneyimin verileri tarafından verilemeyecek zorunlu bir nedensellik ilişkisini barındırır. Burada hem duyarlığın hem de aklın işlemi söz konusudur.

9.2. Transandantal Dönüş

Kant’ın zihni kuruluşunun iki yanını ele almadan önce son olarak **transandantal** ve **transendent** ayrımını yapmalıyız. Transendent, aşkın demektir. Transandantal ise Kant’ın mutlak olarak zihne aşkın olmamakla birlikte duyunun içeriğine aşkın olan anlamında kullandığı sınırlayıcı bir kavramdır. Bizzat hiçbir deneyimin içeriğinde bulunmamakla birlikte o deneyimin olanaklarını belirleyen transandantaldır. Hume’un nedensellik eleştirisini anımsayarak bir örnek verirsek, bir topa vurduğumuzda topun vurduğumuz yönde gidecek olması, deneyimin verili kısmında bulunmaz; burada yalnızca top, vurduğumuz şey ve vurma vardır. Ancak bu bir deneyimdir ve deneyimin zihinde belirmesinin zorunlu kuralları vardır, bunlardan biri nedensellik ve deneyimin kurulması sırasında nedensellik ona eklenir ve hatta bizzat deneyim zorunlu olarak bunlarla ortaya çıkar. Deneyimin kurulmasının zorunlu

kuralları, deneyimi sınırlar ve belirler, deneyimin içeriğinde bulunmasa bile onun nasıl olacağını belirler ve bundan dolayı transandantaldır. Kant, zihnin transandantal yapısını inceler ve onun transandantal yapısına uygun olarak kurulmakta olacak her şeyi bu şekilde belirleyebileceğini savunur.

9.3. Transandantal Estetik

Anımsarsak Hume'da duyular, çeşitliliği ilişkilendirilecek herhangi bir bellek ideası bulunmadığı sürece bütünüyle bir olarak alınırdı, ancak Kant, bu noktada onları bir olarak almamıza gerek duyacak bir birlik fikrinin olması gerektiğini savunur. Bu birlik, Kant için anlama yetisinin kavramlarından biridir. Bu kavramların daha içerisine yedirilmediği bir durumda karşısında salt olarak duyunun çeşitliliği bulunur. Bu çeşitlilik, doğrudan birlik olarak alınamayacağından ve kendinde salt çeşitlilik olduğundan ötürü, öncelikle anlama yetisinin kavramlarının uygulanabileceği bir duruma getirilmelidir. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin *Transandantal Estetik* kısmında, estetiğin etimolojik olan duyu anlamını kullanarak buna izin verecek zihinsel bir yapı kurar.

Duyu verisinin hiçbir zaman yakalanamayan çeşitliliği, ancak onun **a priori** olarak içerisine girdiği ve transandantal olarak onun tarafından belirlendiği duyarlık yetisinin formları olmadan bütünüyle dağınıktır. Zihin, bu çeşitliliği mekân ve zaman formlarında düzenler. Mekân ve zaman duyarlığın **a priori** formları olan saf görülerdir (Alm. *Anschauung*; bu kavram Descartes ve takip eden filozofların “intuition” dediği ve bizim daha önce sezgi olarak söz ettiğimiz kavrama denk gelir). Zihin saf olarak bulunan bu transandantal görüleri, içerisinde duyunun çeşitliliğini düzenler. Burada şeyleri birbirlerinin yanında, sağında, solunda, öncesinde, sonrasında vb. olarak dizer. Ancak bu, onları anladığı anlamına gelmez. Bu ikisinin salt görüsel olması, birkaç tane gerekçelendirme olmakla birlikte, en temelinde yön ve zamansal sıralamanın dilsel olarak aktarılamaması ile gerekçelendirilir. Bir şeyin diğerinin sağında olmasının ne demek olduğu dilsel olarak ifade edilemez, ancak görülebilir.

Dolayısı ile bunlar, anlama yetisinin kavramlarının diyarı olan dilsel bir düzeyde ortaya konulamayacak düzenlemelerdir, duyarlığın düzenlemeleridir. Öyleyse mekân ve zaman kavramsal değil, görüselidir. Ancak sağında olma, üstünde olma ya da öncesinde veya sonrasında olma düzenlemeleri, tek başlarına bize herhangi bir şey vermez, çünkü öncesinde olacak ya da yanında olacak tek tek nesnelere bahsedemez. Bunun için bu mekânsal ve zamansal düzen içerisindeki veri çeşitliliğini bir araya getirecek ve onları yargı biçiminde ele alacak bir yapı olmalıdır. Kant, bunları, transandantal analitik başlığında ele alır.

Uygulamalar

- 1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.
- 2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

- 1) Kant'ın transandantal bakış açısını duyular üzerine uygulayarak düşününüz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Kant'ın sentetik **a priori** anlayışını, transandantal dönüşünü ve bu dönüş ile duyumsamayı nasıl ele aldığı konuları hakkında bilgi verilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Kant'a göre yargı hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?
- a) Bir yargı ancak bilgi olabilir.
  - b) Analitik ve sentetik olmak üzere ikiye ayrılır.
  - c) Her yargı, bilgiyi genişletir.
  - d) Özne ve yüklemden oluşur.
  - e) *A priori* ve *a posteriori* olabilir.
- 2) Sentetik *a priori* yargılar hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?
- a) Hem deneyimi hem de deneyimden aşkın bir şeyi barındırırlar.
  - b) Sentetik *a priori* yargı yoktur.
  - c) Deneyime aşkın olan şeyi ifade ederler.
  - d) Sentetik *a posteriori* yargılarla aynıdır.
  - e) Deneyimden önce gelirler.
- 3) Transandantal ve transendent hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?
- a) Transendent, aşkın demektir.
  - b) Transandantal, duyunun içeriğine aşkındır.
  - c) Transandantal deneyimde görülebilir.
  - d) Transandantal deneyimin olanaklarını belirler.
  - e) Transandantal zihnin içeriğine aşkın değildir.
- 4) Transandantal estetik, aşağıdakilerden hangisini ifade eder?
- a) Güzelin duyu içeriğine aşkın olarak incelenmesini
  - b) İyinin duyu içeriğine aşkın olarak incelenmesini
  - c) Genel geçer estetik anlayışının ortaya konmasını
  - d) Duyuya olanak sağlayan zihinsel yapıyı
  - e) Ahlak kurallarının estetikle beraber ele alınmasını

5) Mekân ve zaman hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

a) Duyarlığın formlarıdır.

b) Görüseldir.

c) Kavramsaldır.

d) Zihin çeşitliliği bu formlarla düzenler.

e) A prioridir.

Cevaplar

1)c, 2)a, 3)c, 4)d, 5)c

10. KANT

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde transandantal analitik, akıl ile pratik akıla geçiş konularını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Kant'ın fiziksel doğa ile özgürlük arasındaki ayrışması nasıl ortaya çıkmıştır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Kant'ın anlama yetisini nasıl kurguladığını anlayabilir.	
	Kant'ın akli ne işlevle kullandığını anlayabilir.	
	Kant'ın pratik akla neden geçtiğini ve nasıl geçtiğini anlayabilir.	

Anahtar Kavramlar

- Kant
- Anlama yetisi
- Akıl
- Özgürlük

Giriş

Bu bölümde, Kant'ın önceki bölümünde kaldığımız yerden devam edeceğimiz, transandantal analitik kısmında anlama yetisinin kavramlarının işlenmesi ve aklın bu sistemdeki yerini ele alarak aklın teorik ve pratik kullanımı arasındaki ayrımını inceleyeceğiz.

10.1. Transandantal Analitik

Kant, dilsel olan ile doğrudan kapsamadığı bölgeyi, duyarlığı, anlattıktan sonra artık dilsel olan bölgeye gelir ancak bu bölgede, yine ikili bir sınıflandırma yapar. Yargıları, sezgileri **a priori** bazı ilişkiler ile bağlayarak meydana getiren anlama yetisi ile yargıları tümel idealar altında toplayan akli birbirlerinden ayırır ve bunları transandantal analitik ve transandantal diyalektik olarak iki bölümde ele alır.

Duyarlılık, duyunun çeşitliliğini zaman ve mekân formları içerisinde düzenlerken; anlama yetisi, yargılarını kategorilere göre düzenler. Kategoriler, içeriksiz kavram biçimleridir. Herhangi bir bilgi vermemekle birlikte anlama yetisi, yargıları kategorilere göre düzenler ve tıpkı salt olarak uzayın ve zamanın kendilerini göremediğimiz gibi bu kategorileri de bilemeyiz ancak her şeyi, onların dolayımında biliriz. Anlama yetisinin kavramlarla duyarlığın görülerini ilişkilendirilerek düzenlenmesi, yargıları meydana getirir. Kant buradan yola çıkarak anlama yetisinin yargılarının sınıflandırılması yoluyla, onları ortaya çıkaran saf kategorilerinin neler olduğunun sınıflandırılmasını yapabileceğimiz noktaya varır.

Kant kendisinden önceki mantık çalışmalarında yapılan ayrımlara dayanarak, 12 temel yargı biçimi ortaya koyar. Bunlar; tümel, tikel, tekil, olumlu, olumsuz, sonsuz, kategorik, hipotetik, ayrıştırıcı, problematik, asertorik ve son olarak da apodiktik yargılardır. Yargıları niceliklerine göre sınıflayan ilk üç yargı biçimi olan tümel, tekil ve olumlu yargılar; nitelik belirten bütünlük, çokluk ve birlik kategorileri ile kurulur. Niteliğine göre yargıları sınıflayan ikinci üçlü olan gerçeklik, negasyon ve sınırlama; nitelik belirten gerçeklik, negasyon ve sınırlama ile kurulur. İlişkinine göre yargıları sınıflayan ikinci üçlü olan kategorik, hipotetik ve ayrıştırıcı yargılar; ilişki belirten töz ve ilinek, nedensellik ve bağımlılık ve son olarak birliktelik kategorileri ile kurulur. Modaliteye göre yargıları sınıflayan ikinci üçlü olan problematik, asertorik ve apodiktik yargılar ise modalite belirten olanak/olanaksızlık, mevcudiyet/mevcudiyetsizlik ve zorunluluk/olumsallık kategorileri ile kurulur.

Kant'ın bu sisteminde anlama yetisi, görünün biçimlerini almış olan duyu çeşitliliğini yargı biçiminde ifade eder. Ancak bu bize, genel geçer yargıları vermek için yeterli değildir. Salt bir kalemin masanın üzerinde bulunmasına yönelik bir deneyimden, zorunlu olarak tüm kalemlerin masanın üzerinde duracağı fikrine ulaşamaz ve bu şekilde olduğu sürece Locke'un Descartes'e getirdiği **ben** eleştirisine takılıp kalır. Tüm deneyim, birbirinden kopuk ve ayrı yargılar olarak görünür ve Kant, Hume'un kuşkusundan kurtulamaz. Bunu aşmak üzere **tamalgi** (apperception) fikrini kullanır. Kant için, şu ana kadar zaten ortaya çıktığı gibi, zihin deneyimlerinden meydana gelmez, deneyimler zihnin birliği altında meydana gelir ve dolayısı ile bu deneyim, "zihnin birliğinde meydana gelme"nin kanunlarına uygun olarak ortaya çıkmalıdır. Tamalgi, deneyimlerin bütünü bilincinin içeriksiz olmayan ancak salt sayısal olan birliğidir. Tüm deneyim, onu düşünüyor olduğum bilinci ile ortaya çıkar ve diğer tüm deneyimler ile bağlanır. Anlama yetisinin görülerden çıkardığı yargılar, bu birlik altında diğer yargılar ile bir tutarlılık gösterecek şekilde kurulmalıdır, bunun olmadığı bir durumda zihinde herhangi bir düzenlilikten veya düşünmeden bahsedilemez ve Kant'ın o ana kadar kurduğu tüm sistem anlamsız hâle gelir. Anlama yetisinin, görüleri yargılarla ifade edişinin

birbiriyle tutarlı bir biçimde ortaya çıkması yoktan varlığın çıkamayacağı gibi **a priori** bazı ilkeler ile olur. Böylece deneyimin yargıları sürekli birbirleriyle eklenerek ve büyüyerek doğa anlayışını meydana getirir. Ancak bu hâlâ koşulsuz yargıları ortaya koyabilmek bakımından yeterli değildir.

10.2. Akıl

Tam algıda birlik altına alınmış olan anlama yetisinin, görüleri düzenlediği yargıları, akıl olmadan yalnızca birbiriyle çelişmeyen bir birikim olarak ortaya çıkar. Kant için akıl, insan zihninin koşullu olan yargıyı koşulsuza çekme gücüdür. Görülen tüm kuzuların beyaz olması zorunlu olarak tüm kuzuların beyaz olduğunu söyleyebilmek için mantıksal olarak yeterli değildir. Mantıken zorunlu olmayan bu geçişi, akıl gerçekleştirir. Deneyim zincirinin bir sonu yoktur, dünyaya dair sonsuza kadar pek çok deneyim edinilebilir ve bu bize hâlâ bir dünya vermez. Anlama yetisinin bu sonsuz kuruşunu durdurabilme gücü akılda saklıdır. Akıl bizzat kendi gücünü kullanarak anlama yetisinin dünya gibi koşulsuz bir birlik altında işlem yapmasını ve ona bağlı olarak koşulsuz veriler sunmasına izin verir. Akıl konu edinildiğinde, düzenleyici işlem en üst düzenleyişinde Ben, Evren ve Tanrı olmak üzere üç farklı idea olarak ortaya çıkar. Ben, düşünen öznenin birliği; Evren, zihinde ortaya çıkan deneyimin koşullarının mutlak birliği; Tanrı, düşüncenin tüm nesnelere koşulunun birliğidir. Bunlar, kendisinden önceki metafiziğin bilgi olarak aldığı alanın parçaları iken, Kant'ın onları düzenleyici olarak kurmasıyla artık bilginin alanından çıkmışlardır. Bunlar bilgilerin düzenlenişinin biçimleridir, daha ötesi değildir.

10.3. Pratik Akla Geçiş

Kant için bilginin konu edindiği alan, deneyimdir. Burada bir ayrım ortaya çıkar; deneyim ve deneyimin dışı. Deneyim, insan zihninin içeriğini dışarıdan alarak kurduğu bir yapıdır. Dışarıda ne olup bittiği bilginin konusu değildir. Burada bir ayrım ortaya çıkar, benim deneyimim ve deneyimime konu ettiğim şeyin kendisi. Şeylerin kendisi veya kendinde şey, bilginin kuşatamayacağı bir alandır ve buraya kadar anlattığımız aklın teorik kullanımı ile açıklanamaz, temellendirilemez ve kabul edilemez veya reddedilemez. Aklın pratik kullanımı ise bu alan hakkında bir uygulama alanı açar. Aklın teorik kullanımı deneyimde olanın ne olduğu üzerine bir düzenleme yaparak yargıları düzenlerken pratik kullanımı ne olması gerektiği üzerine bir düzenleme yapar. Bu yolla deneyimin alanı içerisine deneyimden bağımsız bir amaç yükler ve bu bakımdan transandantal bir özgürlük ortaya çıkar. Bahsettiğimiz gibi burada söz konusu olan **ne olması gerektiği** olduğundan bu aklın kendi kurmuş olduğu zorunluluk içerisinde, aklın özgürlüğünde meydana gelir.

Özgürlük, Kant için doğal eğilimlerden ayrılma ve akli ilkelere göre eyleme özgürlüğüdür. Özgür olan, salt kendinden hareket eder ve akıl sahibi olan kendi eylemlerini salt kendi aklının ilkeleri üzerinden kurduğu sürece özgürdür. Akıl her ne kadar teorik kullanımı ile özgürlüğü anlayamasa da pratik kullanımı ile özgürlüğü kurar, özgürlük doğada değil akıldadır. Aklın **a priori** yasaları zorunlu olduğundan, akıl sahibi herkes için nesneldir. Aklın ne olması gerektiği hakkında kurduğu yapı, tüm arzuların ve çıkarılardan arındırılmış

olarak zorunludur. Teorik aklın kurduğu doğanın zorunlu yasalarının dışında **a priori** oldukları için bu, insanın doğayı aşarak doğaya eklediği bir şeydir. Bu, aynı zamanda aydınlanmanın temelinde yatan fikirdir. İnsan kendi kaderini kendi ellerine almalı ve doğanın zorunluluğundan kendi çabası ile kurtulmalı, kendisini böylece belirlemelidir.

Özgürlük ile birlikte, insan doğanın içerisinde onun zorunluluğundan ayırık olarak gerçekteşebilir. Ancak Kant'ın doğa anlayışı teorik kullanımda zorunludur. Burada Kant, ikinci bir doğa ortaya atar; bu, insanın içinde olduğu bir doğadır ki o da insan zihninin yargılayışına tabidir. Burada basitçe şöyle bir şema ile dışünebiliriz: İnsanın zihninde teorik olarak kurduğu bir doğa vardır, bu insan özgürlüğü olduğu ikinci bir doğadır ve bu ikinci doğa yine insanın zihninin içindedir. Bu durumda, Kant'ın felsefesi birbirleri ile bağdaşamayacak iki farklı doğa koymuştur, bunların her ikisinde birliğini kuracak bir yapıyı kurmaya çalışmışsa da kuramadığı üzerine genel bir uzlaşı vardır. Kendisinden sonra gelecek olan Alman idealistleri ve özellikle de Hegel'in üzerinde duracağı nokta bu olacaktır.

Uygulamalar

- 1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.
- 2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

- 1) Kant'ın felsefesinde ortaya çıkmış olan iki doğayı birleştirmeye çalışınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Kant'ın felsefesine kaldığımız yerden devam edeceğiz.

Bölüm Soruları

1) Kant'a göre kategoriler için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) İçeriksiz kavram biçimleridir.
- b) Bilgi vermezler.
- c) Anlama yetisi, yargıları kategorilere göre düzenler.
- d) Kategorileri bilemeyiz fakat her şeyi onların dolayımıyla biliriz.
- e) Bir töz ve dokuz ilinekten oluşurlar.

2) Kant'a göre yargılar için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) On iki temel yargı biçimi vardır.
- b) Niceliklerine göre tümel, tikel ve olumlu yargılar olarak ayrılırlar.
- c) Niteliklerine göre çokluk, birlik ve bütünlük olarak ayrılırlar.
- d) Duyu çeşitliliği yargı biçimleri ile ifade edilir.
- e) On iki temel yargı biçiminin dışında başka yargı biçimleri de vardır.

3) Tam algı hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- a) Deneyimlerin bütünü bilincinin içeriksiz olmayan ancak salt sayısal olan birliğidir.
- b) Hume'un daha önce ileri sürdüğü bir düşüncedir.
- c) Bir anda algılanan her şeyi ifade eder.
- d) Bütün duyularla algılanan şeyi ifade eder.
- e) Tam algıdan söz edilemez.

4) Akıl hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a) İnsan zihninin koşullu olan algıyı koşulsuzla çekme gücüdür.
- b) Yargılar akıl olmadan sadece çelişmeyen bir birikimdir.
- c) Akıl mantıken zorunlu olmayan geçişleri gerçekleştirir.
- d) Bütün zihinsel süreçlerin genel adıdır.

e) Anlama yetisinin sonsuz kuruşunu düzenler.

5) Kant açısından özgürlük hakkında aşğıdakilerden hangisi söylenemez?

a) Doğal eğilimlerden ayrılma ve akli ilkelere göre eylemedir.

b) İnsan zihninden bağımsızdır.

c) Pratik aklın konusudur.

d) Özgürlük doğada değil akıldadır.

e) Özgür olan salt kendinden hareket eder.

Cevaplar

1)e, 2)e, 3)a, 4)d, 5)b

11. TARİH VE EVRİM DÜŞÜNCESİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde tarihselcilik ve evrim, evrimin işleyişi, evrim anlayışının getirisi ile tarihsel bakış konularını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Evrim anlayışının önemi nedir?
- 2) Tarihsel anlayış nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Tarihselci bakış ve evrimin nasıl ortaya çıktığını bilir.	
	Evrimin nasıl gerçekleştiğini bilir.	
	Evrimsel anlayışın getirilerini bilir.	
	Tarihsel bakışın çıkışını bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Evrim
- Tarihsellik

Giriş

19. yüzyıl bilimi modern bilim üzerine pek çok çeşitlenmeye sahne olmuştur ancak felsefi olarak kendimize konu edinebileceğimiz büyüklükte tek patlama, tarih anlayışı ve evrim fikrinin ortaya çıkışıdır ve bu bölümde de bunu ele alacağız.

11.1. Tarihselcilik ve Evrim

Kopernik, Galileo ve Newton ile gelen astronomik devrimler, insanların evrene bakışını kökten bir şekilde etkilemiştir. Fakat evrene ilişkin algının değişmesi, zamanın algısının değişmesine sebep olmamıştır. Zaman, hâlâ yaratılışa bağlı olarak düşünülmektedir; evren belli bir tarihte ve canlılar şu an buldukları biçimde yaratılmıştır. Fosillerin keşfi ve incelenmesi ile çeşitli sorular sorulmaya başlanır. Deniz yataklarından oldukça yükseklerde, tortul kayalarda bulunan deniz canlılarının fosilleri ile dağların ne zaman deniz yataklarından bu kadar yükselerek oluştuğu sorulur. Fosiller katmanlardan oluşmaktadır ve katmanlarda farklı canlıların kalıntıları bulunmaktadır. Bütün bu değişimler ne zaman olmuştur? Çünkü Yaratılış'ın ortaya koyduğu görüşe göre, bunların oluşmasına sebep olabilecek büyüklükteki olayların bir kaydı yoktur.

18. yüzyıl jeologlarından James Hutton, Hume ve Adam Smith'in de bulunduğu skeptik İskoç çevreye üyedir. Hutton, dünyanın geçmişteki gelişiminin günümüzde süregelen değişimlerle açıklanması gerektiğini söyleyen ilk kişidir. Tortullaşmanın etkilerini ve volkanik aktiviteleri inceler ve incelemeleri sonucunda önünde çok uzun bir zaman çizelgesi bulur. Hutton'un teorileri ateist görüşler olarak kabul edilir fakat açık yazılmadığı için çok küçük bir etkisi olur. 19. yüzyıla gelindiğinde, şu esnada kabul edilen tabakalaşma çoğunlukla anlaşılmıştır. Biyolojik araştırmalar, özellikle Fransa'da derinleşmiştir. Cuvier, eski türlerin arka arkaya gelen sellerle yok olduğunu ve her seferinde yerlerini yeni türlerin aldığını söyler. Yaptığı tür sınıflandırması, sonradan kabul edilen sınıflandırmadan çok da farklı değildir. Onun sınıflandırması cins, familya ve hayvan türlerine göredir. Her seferinde yeni türlerin ortaya çıktığı görüşüne karşın Darwin'in dedesi Erasmus Darwin ve Cuvier'in Fransız rakibi Lamarck, türlerin zaman içerisinde geliştiği düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Günümüzde evrim teorisi olarak bildiğimiz bu teori, transmutasyon adı altında geçmektedir fakat henüz bilimsel bir temeli oluşmamıştır.

Darwin'in çağdaşı Charles Lyell, Hutton'un görüşünü sahiplenir ve milyonlarca yıl süren bir gelişmeden bahseder. İlk başta transmutasyon görüşünü reddeder fakat görüşleri, ortak ata düşüncesini destekler niteliktedir. Fakat bu başka bir sorun ortaya çıkarır, eğer canlılar zaman içerisinde geliştirse bunu destekleyecek bilimsel kanıt gerekmektedir. Transmutasyon bilimsel temeli olmamasına karşın cazip bir görüş hâline gelmektedir, fakat pek çok rahibin de tepkisini çekmektedir.

Halkın bu düşüncelere tepkisi, 1844 yılında isimsiz bir şekilde yayınlanan *Yaratılışın Doğal Tarihinin İzleri* kitabının büyük başarısı ile anlaşılır. Kitapta Robert Chambers, Lyell'in jeolojik gelişim için oluşturduğu zaman çizelgesi ile evrimsel değişimi birleştirir. Kitap, bilimsel açıdan pek çok tutarsızlık barındırır, transmutasyon için bilimsel olarak sağlam açıklamalarda bulunmaz ve hem kilise hem de bilim tarafından kınanır; fakat bunlar popülerliğine gölge düşüremez.

Türlerin Kökeni'nden önce transmutasyon adı altında evrim, tanınan bir düşünceydi, akla yatkın geliyordu ve fosiller de bu düşünceyi destekler nitelikteydi. Fakat bilimsel açıdan

henüz kanıtlanmış değildi ve Kilise'nin öğretilerine karşı gelebilecek sağlamlıkta bir yapısı henüz yoktu.

Darwin'in Güney Amerika'nın hayvanları, bitki örtüsü ve jeolojisi üzerine beş yıl çalıştıktan sonra buldukları, yaşamın gelişiminin fosil kanıtlarını destekler niteliktedir fakat hâla bunun neden gerçekleştiğini açıklayamaz. Bunu açıklayabilmek için ilgili her materyali inceler ve Malthus'un *Nüfus Artışı Hakkında Araştırma* adlı eserini okur. Malthus'un fakirlere yardım edilmesini sakıncalı gören görüşü, Darwin'in doğal seleksiyon görüşünü geliştirmesine sebep olur. Bu görüşüyle türlerin neden geliştiğini açıklayabilen Darwin, *Türlerin Kökeni*'ni yazmaya başlar. Fakat kitabını tamamen doğal seleksiyon görüşüne dayandırmak istemez ve ardından geliştirdiği cinsel seleksiyon görüşü de, doğal seleksiyonun açık noktalarını bildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Darwin kitabı tamamladığında pek çok kişiye bir kopyasını gönderir ve yorumlarını ister. T. H. Huxley, bu kişilerden biridir. Huxley, yorumunu 1859 yılında *The Times*'da yayınlar. Biyolojinin de görünen şeyleri açıklamak için fiziksel sebepler araması gerektiğini, doğaüstü açıklamalara dayandırılmayacağını söyler ve Darwin'in görüşlerini savunur.

1860'larda evrim çok tartışılan bir konu haline gelir. Genç bilim insanları teoriyi kabul ederken, bazı bilim insanları kabul etmez, bazı rahipler karşı çıkmaya devam eder; Kilise ile bilim insanları arasındaki bu savaşta sonuçta bilim insanları kazanır. Darwin, hâlihazırda ortada bulunan bir görüşe inanması bakımından yeni bir şey yapmamıştır, fakat doğal seleksiyon teorisi sayesinde, transmutasyonun bilim dünyası tarafından sağlam bir hipotez olarak görülmesine olanak sağlamıştır.

11.2. Evrimin İşleyişi

Evrimin işleyiş biçimine gelirse evrim nesnelere kendi içsel özellikleri üzerinden değil, çevre ile girdikleri ilişkilere göreli olarak ele alınmasıdır. Bunun için şu örnek verilir, bir adanın üç farklı noktasına bırakılmış olan aynı türden kuşlar, zamanla buldukları bu ortama adapte olurlar. Sahil kısmında bırakılmış olanlar hayatta kalabilmek için suyun içerisinden beslenmek zorundadırlar. Her nesilde bazı genetik değişimler, mutasyonlar olur. Bazı kuşlar diğerlerinden daha uzun gagalı bazıları daha uzun tırnaklı doğar. Ancak sahilde daha uzun gagalı olanların hayatta kalma şansı diğerlerinden daha yüksektir çünkü gaga uzunluğu suyun içerisinden balıkları yakalamayı kolaylaştırır. Ancak gagası uzun olanlar dağlık bir alanda o kadar rahat yaşayamaz, böyle bir çevrede ise ancak daha güçlü pençesi olanlar hayatta kalabilir. Dolayısıyla mutasyon geçirerek daha uzun gagası olanlar sahil kısmında daha yüksek oranda hayatta kaldıkları için gittikçe o bölgedeki kuşların gaga uzunlukları artar, aynı şekilde dağlık arazidekilerin de pençeleri güçlenir. Bu tür bir bakışta gaganın uzaması ilahi veya bireysel bir irade ile olmaz. Gaganın uzaması, sadece tesadüfi olarak gerçekleşmiş olan genetik değişimlerin o bölgede daha yüksek oranda hayatta kalma oranına sahip olunan bir durumda daha yoğun olarak hayatta kalma olarak görünür. Burada mevcut olan, evrenin kör bir damga ile belirlenmesidir. Bu nesiller arası geçişte ortama uyum sağlama ancak doğal bir seçim ile mümkün olur. Böylece herhangi bir şekilde daha olmamış

olanlardan yola çıkarak olacak olanı elde etme ve o daha mevcut olmayı bilişimize dair metafizik tartışmalara girmeye yönelik **ihtiyacı** ortadan kaldırır.

11.3. Evrimin Anlayışının Getirisi

Evrim düşüncesinin temel olarak getirdiği değişim, doğa anlayışı üzerinedir. Evrimin karşıt düşüncesi olarak teleolojiyi alabiliriz. Teleolojik doğa anlayışı, evrenin belirli bir amaca doğru gittiği anlayışıdır. Doğayı teleolojik olarak ele almak, herhangi bir anda ne olacağının sebebini, sonradan ne olacağı üzerinden incelemektir. Ancak evrimsel bakış ile birlikte ne olacağı sorusu ne olduğu sorusu üzerinden belirlenir. Burada temel olan fark, bakışın yönünün değişmesidir. Evrimsel olarak geyikler boynuzlu olma ereğine sahip oldukları için boynuzlara sahip değildirlir, içinde buldukları tarihsel koşullar boynuzlu olan geyiklerin hayatta kalmasına izin verdiği için boynuzludurlar. Evrim, bir amaçla işlemez, amaç işlemle ortaya çıkar. Bununla birlikte evrene bakışımız, ona amaç verecek bir diğer varlığa ihtiyaç duymaz. Bu, bilimsel olarak büyük bir ilerlemedir. Dağlar önceden öyle amaçlandığı için değil, çevre koşulları öyle gerektirdiği için oldukları hâli alırlar, hayvanlar önceden öyle belirlendiği için değil, çevresini saran doğa içerisinde sadece öyle hayatta kalabileceği için oldukları hâli alırlar. Bu giderek toplumlar için de geçerlidir. Toplumsal olarak gerçekleşenler, metafizik bir insan özü üzerinden değil, tarihsel olarak anlamlandırılmaya başlanır. Böylece evrim anlayışı ile birlikte dünyaya bakış bütünüyle bir değişim geçirir.

11.4. Tarihsel bakış

Evrim anlayışının ortaya çıkması, dünyayı artık dünya dışı bir şekilde açıklamak yerine, geçmiş üzerinden açıklama fikrini ortaya çıkartır. Evrimin temel tezi, olan şeylerin oldukları şekle gelmelerinin sebebini tarihsel oluşudur. Evrim adı altında olmasa bile bu anlayış, her yana yayılır. Felsefi olarak artık nesnel olarak değil, tarihsel olarak anlaşılmaya gereksinim duyacaklardır ve bu bir sonraki bölümümüz olan Hegel ile birlikte tam olarak dışı vuracaktır.

Uygulamalar

- 1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.
- 2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Dünyayı teleolojik ve evrimsel iki farklı sistemde değerlendirerek aralarındaki farkları çözümleyiniz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Evrim ve tarihselliğin bilimsel olarak ortaya çıkışı ve önemi hakkında bilgi verilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Evrim fikri ilkin hangi isimle çağırılmıştır?
  - a) Transmutasyon
  - b) Transmogrifasyon
  - c) Transformasyon
  - d) Transmorfasyon
  - e) Tranesyon
- 2) Darwin aşağıdakilerden hangisini yapmıştır?
  - a) Genetik çeşitlenmeyi keşfetmiştir.
  - b) Doğal seçilimi keşfetmiştir
  - c) Doğanın işleyişini ereksel olarak açıklamıştır
  - d) Metafizik olarak evrenin varlığını kanıtlamıştır.
  - e) Hepsi.
- 3) Aşağıdakilerden hangisi evrimin bir getirisidir?
  - a) Dinî inançları sarsmak
  - b) Teleolojik açıklamaya temel sağlamak
  - c) Mistik bir doğa anlayışı sunmak
  - d) Tarihsel olarak doğayı anlamaya izin vermek
  - e) Hiçbiri
- 4) Aşağıdakilerden hangisi bir evrim olarak görülemez?
  - a) İnsanın beyнинin gelişmesi
  - b) Kuşların kanatlarının gelişmesi
  - c) Atların bacaklarının gelişmesi
  - d) Kargaların pençelerinin gelişmesi
  - e) Hepsi görülebilir.

5) Evrim düşüncesinin ortaya çıkışında aşağıdaki düşünürlerden hangisi rol oynamamıştır?

a) Darwin

b) Lyell

c) Hutton

d) Adam Smith

e) Huxley

Cevaplar

1)a, 2)b, 3)d, 4)e, 5)d

12. HEGEL

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde genel hatları ile Hegel'in felsefesini öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Hegel'in modern felsefeye verdiği yön nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Hegel felsefesinin genel hatları ile nasıl olduğunu bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Hegel

Giriş

Bu bölümde genel olarak Hegel felsefesi işlenecektir.

Hegel, Kant'ın **kendinde şey** ve **deneyim** arasında çektiği ayırım çizgisini aşmaya çalışır ve bunun için, insanın nesnesi ile kurduğu ilişkinin fenomenolojik bir analizini yapar. Bu analizin ilk bölümünde Hegel, bilincin çeşitli formlarından bahseder. Bunu yapmaktaki amacı, mutlağın bilincine ulaşabilmek için gerekli olan bilinç süreçlerini ortaya çıkarmaktır. Başlangıç olarak nesnesi ile dolaysız bir ilişki içerisinde bulunan **bilinci** konu alır. Duyu eminliği, salt bir eminlik olarak bilinci doldurur ve daha yakalanamadan yitip gider, yerini bir başkasına bırakır. Dolaysız eminliğin nesnesi sürekli yitip giderken ifade etme tarzı kalıcıdır ve tümeldir. Bilincin duyuların akıp giden yapısı içerisinde tümel olarak nesneyi yakalaması, algıdır. Algının tümel olarak yakaladığı nesnesi, salt birdir. Bu bir olan nesne, dolaysız eminlikte yakalanamayan tüm zenginliği taşır ve bunlar onun birliği altında özelliklerdir. Algı, bir olan nesne ile çok olan özellikleri bir arada tutamaz ve dağılarak dolaysız eminliğe döner. Algının, özellikleri bir arada tutacak birliği bulamadığı alan, duyusal zenginliğin alanıdır ve nesnenin kurulumunda öznenin rolünü ele alamaz. Anlama, öznenin rolüdür. Bu aşamada bilinç bir ve çok arasındaki ilişkiyi güç üzerinden anlar ve ilişki olanın aynı zamanda nasıl özsel olabileceğini güç üzerinden gösterir. Ardından güçleri yasalar ile eşleştirir ve yasaları hiyerarşik bir biçimde birleştirir. Ortaya çıkan duyusu dünya, bizzat bilincin kendi kurduğu ve kendisi kurmadıkça olmayacak bir dünyadır. Dolayısı ile bilinç bu aşamada kendisinin bilincine varmalıdır, kendisinin altında bulmalıdır ki ancak böylece bilincin bütünlüğü ortaya çıkabilsin. Böylece de öz-bilinç bölümüne geçiş gerçekleşir.

Sürekli dünyayı izleyen bir bilincin kendi bilincine varması, ancak onun bilincine vararak onun bilinçliliğini nesnelleştirecek başka bir bilincin bilincine varılması üzerinden mümkündür. Bu yoldan giderek Hegel, öncelikle toplum düşüncesine ulaşır ve bunun üzerine de toplumun tarihidir. Tarihsel koşullar altında beliren toplum içerisinde insan ortaya çıkar. Bu aşamada Kant'ta gördüğümüz ikilik tekrar ortaya çıkar; doğa ve özgürlüktür. Kant'ın aklın teorik ve pratik kullanımına denk gelebilecek olan bilinç ve öz bilinç kısımları, tarihsellik düşüncesinin gerek doğa gerek insan için uygulanması ile tarihsel olarak insanın bizzat doğa ile ve doğanın da insan ile girdiği etkileşimde ortaya çıktığı bir anlayışı meydana getirir. Karikatürize edersek, nasıl ki birbiriyle sürekli hayatta kalma mücadelesi içerisinde bulunan ağaçlar bir olarak orman şeklinde ele alınabiliyorsa aynı şekilde insanlar toplum, toplumlar ise büyük bir ruh altında toplanırlar. Ancak bu kadarını söylemek ile yine ruh ve doğa arasındaki sorun tam olarak çözülememiş gibi görünür. Doğa ve ruh diyalektiği, mutlak bir ruhun idealarının tarihsel gerçekleşmesidir, ancak bunu anlayabilmek için öncelikle Hegel'in mantığına gitmemiz gerekir.

Hegel mantıksal sistemini kurarken, bir başlangıç noktası bulması gerektiğini düşünür. Nitelik, nicelik vb. özelliklere sahip bir şeyin mevcudiyetinden bahsedilebilmesi için, öncelikle o şeyin olması gerektiğini söyleyerek başlar. Yani herhangi bir şeyden bahsedebilmemiz için öncelikle o şey için **vardır** diyebilmemiz gerekir. Bu **var**'lık, ister düşünce ister yayılım (uzam) olsun bizzat tüm mevcudiyete önceldir ve dolayısı ile herhangi bir belirlenimi yoktur ve boş, nicel bir birlik olan bizzat **var**'lığından başka bir şeye işaret edemez. Ve hiçbir şeye işaret edemediği için aynı zamanda herhangi bir şeyin varlığını da göstermeyerek yokluğun işaret ettiği şeye işaret eder. Ancak bu yokluk, hiçbir şeyi işaret etmemenin kendisidir, bizzat saf varlıktır. Bu argüman ile birlikte Hegel, birbirine zıt iki

kavramın birbirleri ile nasıl içsel bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektir. Bizzat varlık, kendi içerisinde yokluğu, yokluk ise varlığı saklar ve birbirlerinden mantıksal bir zorunluluk ile çıkartılabilirler ve her ne kadar işaret ettikleri alan bir olsa da bunlar kategorik olarak birbirlerinden ayrıdırlar.

Toparlarsak, belirlenmemiş salt varlığa ulaşabilmek için tüm belirlenmiş olanları gözden çıkarmamız gerekir ve tüm belirlenmişleri gözden çıkardıkça da yokluğa ulaşırız. Aynı şekilde yokluktan bahsedebilmemiz için de tüm varlığı ortadan kaldırmamız gerekir ve bu şekilde saf varlığa ulaşırız. Yokluğun kurulumunun zorunlu olarak varlığa ve varlığın kurulumunun zorunlu olarak yokluğa geçişi, oluşu meydana getirir. Nitekim hakiki olan ne salt varlık ne de salt yokluktur, bunların birbirlerine geçişleri ve birbirlerinde yitişleridir, bu tümellerin birbirleri içerisinde geçtiği harekettir, oluştur. Bu noktada şunu rahatlıkla fark edebiliriz ki Hegel, evrim anlayışını ve onu ortaya çıkaran tarih anlayışını yakalamış ve bunu tümellere uygulamıştır; eski metafizik, eski bilimin evrenini durağan algılamasının yanı sıra, tümelleri de durağan algılarken, Hegel'in anlayışı yeni bilimin evrenini tarihsel olarak algılamasına uygun olarak tümelleri de tarihsel olarak algılar. Tümeller, durağan yapılar değil, aksine bizzat kendileri bir etkinlik olarak bulunan yapılardır; varlık yokluğa geçmez, yokluk ise varlığa geçmez. Varlık ve yokluk tümelleri ile yakalamaya çalıştığımız her şey, ancak oluş ile anlaşılabilir.

Olanın olmamaya ve olmayanın olmaya başlaması olarak oluş, belirli bir varlığı ortaya çıkarır. Burada ortaya çıkan belirli varlık, daha önceki belirsiz varlık ile farklıdır çünkü belirsiz varlık yokluk ile birken belirli varlık yoklukla bir değildir. Belirli varlık oluşun sonucu olan bir şeydir. Oluşun bir anlık durulması olarak ortaya çıkan belirli varlık, artık salt kendisiyle birlik olan belirsiz varlıktan farklı olarak mantıksal bir tarihin sonucunda ortaya çıkan, belirli varlığın yönleri olan bir varlık ve yokluğun anların içerisindeki geçişini kendi altında toplayan bir özdeşliktir. Ve burada belirliliğin, varlık olması bakımından kendisinden ayrıştırılması ile nitelik ortaya çıkar. Diğer bir deyişle, genel anlamı ile belirlilik, tek bir varlık anında olması bakımından ele alındığında ve salt o varlığı bakımından kuşatıldığında bir nitelik olarak ortaya çıkar.

Başlangıç kısmını verdiğimiz mantık, bu yoldan zorunlu ilişkiler ile diğer tümelleri doğurarak devam eder ve en sonunda diğer tüm ideaların iç ilişkilerinin bütünlüğünü kuşatan mutlak ideayı ortaya çıkarır. Daha önce dediğimiz gibi artık bu noktada mantık tarihseldir, diyalektik bir biçim almıştır. Kavramlar zorunlu olarak karşıtlarını kendilerinden doğururlar ve daha üst bir zeminde bu karşıtlıklar bir birlik kazanır ve bu üçlünün oluşturduğu ilişkiler ile yeni kavramlar ortaya çıkar. Hegel'in doğa ile ruh arasındaki ilişkiyi nasıl aştığını anlayabilmek için bu yeni kavramları kullanabilmemiz gerekir. Diyalektik olarak doğa ve ruh, tek bir mutlak birlikte, tinde sentezlenir. Bu üçleme, Descartes ile başlamış olan yolun sonudur. Ruh, salt olarak doğanın karşıtıdır, doğanın varlığının karşısındaki yokluktur. Bizzat doğanın varlığını, onun üzerinden anlamlandırdığımız yokluktur. Bunların birliği ise kendini anlamaya çalışan aynı zamanda bir bilinç olan tek bir tözün ilerleyişidir, bu mutlak tindir, tanrıdır. İnsanlığın doğayı ve kendini anlaması, tinin kendisini anlamasıdır. Bu anlama, ilk olarak bir yanda salt mantıksal yapılar diğer yanda salt gerçek doğa olarak başlayan tinin,

bizzat kendi mantıksal yapılarını yine bizzat kendi gerçekliği olan doğa üzerinden anlamasının tarihidir. Kendi sistemine göre kendisi de bu tinin bir dışavurumu olan Hegel'e göre, kendisi bizzat tinin kendi ideal yapısını mutlak bir suretle fark edişinin dışavurumudur.

Uygulamalar

1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.

2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Hegel'in diyalektik yöntemini esas alarak herhangi konuya dair kavramlarınızı birbirleri ile ilişkisi içerisinde zorunlu bir sistem oluşturacak şekilde şematize ediniz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Genel olarak Hegel'in mantığı ve fenomenolojisi ele alınmıştır.

Bölüm Soruları

1) Hegel, Kant'ın hangi ayırımını aşmaya çalışır?

- a) Kendinde şey - Deneyim
- b) Deneyim - Doğa
- c) Bilgi - Deneyim
- d) Bilgi – Doğa
- e) Kendinde Şey - Doğa

2) Hegel'in kurmuş olduğu varlık yokluk diyalektiğinin sentezi aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Özellik
- b) Belirli Şey
- c) Oluş
- d) Nitelik
- e) Nicelik

3) Tümellerin tarihsel oluşu ne anlama gelir?

- a) Zaman içerisinde oluşmuş oluşları
- b) İnsanlık tarihine bağlı olmaları
- c) Kendi içlerinde mantıki bir etkinlik taşımaları
- d) Bir anlama gelmez
- e) Hepsi

4) Aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a) Hegel, Marx'tan sonra gelir.
- b) Hegel, tarihin sonunu getirmiştir.
- c) Hegel için gerçeklik ideaların temelidir.
- d) Kant'ı transandantal olması bakımından eleştirmiştir.

e) Hepsi

5) Hegel için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

a) Hegel, diyalektiği kullanarak tüm tümelleri birbirine zorunlu olarak bağlı kabul eder.

b) Hegel için birbirinin zıttı olan iki kavram asla birbiri ile ilişkilendirilemez.

c) Hegel'in mantığı diyalektik olarak işler.

d) Hegel sisteminde tin en üstte durur.

e) Hiçbiri

Cevaplar

1)a, 2)c, 3)c, 4)e, 5)b

13. MARX

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Marx konusunu öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Marx, Hegel'in idealist felsefesini materyalist olarak dönüştürmesi ve bunun sonucu olarak toplum analizine dönmesinin sebebi nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Marx felsefesinin içeriğini bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Marx
- Üretim

Giriş

Bu bölümde genel olarak Marx'ın felsefesini inceleyeceğiz.

Marx'ın devamlılığını anlayabilmek için, Hegel'in felsefesinin son adımı olan mutlak idea fikrine yönelttiği eleştiriyi ele alarak başlamanız gerekir. Hegel'in mutlak ideanın tüm varlığı kuşattığı ve fizik doğanın onun gerçekleşmesi olduğu fikrinin yerine Marx, düşüncenin doğanın bir yansıması olduğu fikrini temele getirmeye çalışır ve bir özün açılımı olarak doğayı değil, düşünce olarak yansıyan bir doğayı felsefi olarak temele koyar. Bunun getirisi, Hegel'in sisteminin materyalist bir anlayışın altında incelenebilecek olabileceğini göstermek olacaktır. Marx'a göre Hegel'in başarısı, belirlenimli kavramların, doğadan bağımsız sabitlenmiş tümel düşünce biçimleri olduğunu ve insan varlığının ve düşüncesinin yabancılaşması olarak sunabilmiş olması ve birbirlerinden bağımsız olarak sunabildiği için, bunları soyutlamanın diyalektik momentleri olarak alabilmiş, bunu sistematik olarak gösterebilmiş olmasıdır. Ancak Marx, Hegel'in idealist biçimde yapmış olduğunu materyalist bir şekilde yapmak ister. Unutulmamalıdır ki diyalektik bir düşünme söz konusu olduğu sürece, zıtlık oluşturan kavramlar her zaman iç içedir. Diyalektik idealizm ile diyalektik materyalizmin birbirinden ayrıştırılması öncelik ile alakalıdır. Hegel'de, en başta düşünce vardır, bu düşünce kendine yabancılaşarak doğa olarak meydana gelir, ardından doğanın çeşitliliğini barındırarak kendine geri döner ve mutlak bilgiyi oluşturur. Marx için ise en başta doğa vardır, doğa kendine yabancılaşarak bilinci oluşturur, ardından bilincin etkisi ile kendine geri döner. Yani, doğa bir noktada kendi içerisinden bilinç sahibi olan insanı çıkartmış ve insan kendi dayatmalarıyla birlikte doğaya geri dönmüştür. Bu noktada en sonunda varılmış olan doğa, artık en baştaki doğadan farklı olarak kültürel içeriğe sahip bir doğadır.

Şimdi bu doğa-insan diyalektiğini en başından ele alalım; doğa kendine yabancılaşarak içerisinden insanı çıkartır. İnsan, sadece fizik kurallarına göre hareket etmez, aynı zamanda bu kuralların bilincindedir ve bu kuralları kendine göre işletebilir. İnsan yaptığını, genetik mekanizmanın verdiği zorunluluk altında gerçekleştiren bir arı kadar başarılı şekilde bir altıgen oluşturamayacak olsa bile, oluşturduğu altıgeni amaçlayarak yapar ve bu amaçlaması, temelinde sadece yaptığının bilincinde olduğunu değil, aynı zamanda bilincinde olduğunun da bilincinde olduğu anlamına gelir. Bilincinde oluşunun bilincinde oluşu ile artık salt mekanik bir bilinçlilikten kurtularak, dinamik ve özgür bir bilinçliliğe sahip olur. Daha sonra kendi amaçlarını temele alarak doğayı şekillendirmeye başlar. Doğa, artık insanın ortaya çıkışına kadar olduğu gibi statik bir çizgi hâlinde ilerlemez, dinamik bir yapıya kavuşur, insanın etkilediği bir doğa hâline gelir. Ancak bu son durumda net bir şekilde ortada olan bir şey vardır, bu da doğanın insanı da kapsamasıdır. Doğa en başından beri insanı içine alır ve kendine yönelik yabancılaşması salt bir bakımdadır. Diyalektik, doğa ve insan olarak ayrıştırdığımız daha üst bir mutlak doğa altında birleşir. İlk doğa statik bir yapıdayken, ikincisi dinamik bir yapıdadır. Eskisinde salt fizik kurallar işlerken, ikincisinde toplumsal kurallar da işler hâlinedir. Diyalektik materyalizm varlığı bu sıra ile inceler; doğa, toplum, toplumlu doğa ve bu şekilde inceleyerek anlatım içerisinde mistik herhangi bir ögeye ihtiyaç duyulmaz hâle getirir, dolayısı ile bilimsel bir yapıdadır. Toplumsal olan doğa içerisinden çıktığı için, doğa bilimleri kadar toplumsal bilimler de bilimsel kesinliktedir.

Ancak modern doğa bilimleri ile güncel toplumsal bilimler arasındaki benzerliği incelemeye başladığımızda çok temel bir farkla karşı karşıya kalırız. Doğa bilimlerinin nesnesi inceleyene aşkındır, ancak toplumsal bilimlerin nesnesi içkindir. Toplumsal olarak

ortaya konmuş olan incelemelerin bizzat kendisi, toplumun yapısını değiştirebilir durumdadır. (Her ne kadar rölativizm ile burada bahsettiğimiz, inceleyenin incelenen üzerindeki etkisi, artık doğa bilimleri açısından da geçerli hâle getirilmiş olsa bile, o dönemde böyle bir bakış, çok problemlili bir bakış olarak ele alınır.) İnsan, bilinçli ve öz bilinçli olmasının yanı sıra, bunları aktarabilen, eğitebilen bir yapıdadır. İnsanlar bilincine vardıkları şeyleri birbirlerine aktararak birbirlerinin üzerinde etki sahibi olabilirler. Ancak bizzat eğitenlerin kendileri de eğitilmiştir, bu döngü, toplumda çözülür. Toplum birlik olarak ilerleyen ve gelişen bir yapı olarak kendi yasaları üzerinden ilerleyen bir yapıdadır.

Bu yolla toplumsal olanı bilimsel olarak ele alıp inceleyerek Marx, toplumsal olayların temelinde insanların yaşayışları ve buna dair bilişi arasındaki uygunluk ile düzene, uygunsuzluk ile düzensizliğe geçer. Yaşadığı yaşam, bilincini oluşturan, hukuk, din, felsefe, bilim gibi yapılar tarafından gerekçelendirilebildiği sürece, olduğu şekilde işlemeye başlar. Ancak insanların yaşamlarına bakış açıları, yaşamlarını gerekçelendirmelerine yetmediği zaman, insanlar bizzat toplumun kendisini değiştirmeye başlarlar, Marx bunu **devrimler çağı olarak** adlandırır. Bu dönem içerisinde ortaya çıkan çatışmalar, birbirlerine uygun yeni bir yaşama tarzı ve bakış açısına ulaşıldığı zaman sakinleşir ve duraklar.

Marx, insanların yaşamlarının düzenliliğini ekonomi üzerinden yakaladıklarını iddia eder. Burada basit dogmalara düşmemek açısından kısaca ekonominin ne olduğuna değinmemiz gerekir. Bir insanın eylemlerini belirleme biçimlerinden biri ekonomidir. Amaçlayarak bu amaçları doğrultusunda eyleyen insan, neyi amaçlayacağını seçerken, amaçlayabilecekleri arasından daha değerli gördüğü şeyi seçerek onu amaçlar. Dolayısı ile verdiği değere göre eyleyler. Mesela odundan küçük bir at heykeli isteyen bir insan, bunun için bir ağacı keserek onu işler ve sonucunda bir at heykeli olur. Bu bireysel örnekte verilen değer, karşılığında bir üretim gücü yani emek harcanmasını gerekli kılar. Bunu günümüz kapitalist toplumları içerisinde değerlendirdiğimizde, elde etmek istediği için harcayacağı emek, ağacı kesip işlemekten ziyade bir hoca için okulda eğitim vermek veya bir borsacı için borsada oynamakla gerçekleşir. Burada insanların verdiği bireysel değerlerin dışında nesnel bir değer olmalıdır ki farklı işlemler ortaklaşa yapılabilir ve eğitim vermek ile odun kesip işlemek arasında bir oran oluşturulabilir ve bunun üzerinden alışveriş gerçekleşebilir. Marx incelemesinde bunun ağırlık veya renk gibi duyuşsal olarak karşılaştırılabilir bir yerde ya da doğal yani ağırlık gibi bir yerde bulunmadığını belirtir. Yaptığı çalışmalar, giderek bunun bireysel olarak kişilerin iradesinden de çıkamayacağını ancak toplumsal üretim gücü standartları ile kurulabileceğini söyler. Bu bakımdan, toplumsal bir alanda insanların bütün gereksinimlerini giderme biçimlerinin, ancak harcadıkları emeğin bu toplumsal standartların belirlediği emek birimi ile oranlandığında ortaya çıkan değer üzerinden işlediğini belirtir. Dolayısıyla kapitalist toplum biçiminde, insanların tüm yapıp etmeleri bu ortak nesnel değer üzerinden gerçekleşir. Bu bakımdan ele alındığında, toplumu ekonomik açıdan ele almak, ahlaki veya siyasi olarak ele almaları dışlamaz, tersine onları içinde barındırır.

Marx'ın bu ekonomik ilke üzerinden toplumu değerlendirme biçimi, ekonomik yapılar değişse bile toplum olduğu sürece ortada kalacak bir yapıdadır. Kendi tarih görüşü ise mevcut kapitalist toplum biçiminin yerini bir diğer toplum biçimine bırakacağıdır. Kapitalist toplum

biçiminde öne çıkan en temel konulardan biri, üretim araçlarının özel olmasıdır. Bu noktada bir ayrıma gitmeliyiz, şu ana kadar bir ürünün ortaya çıkışında tek kaynağı emek olarak ele aldık. Ancak üretimin iki kaynağından birisi emek iken bir diğeri üretim araçlarıdır. Üretim araçlarının özelleştiği bir toplumda, üretim aracı sahipleri, herhangi bir emek harcamadan bizzat onlara sahip olmak üzerinden emek harcamış kadar olabilirler. Çünkü toplumsal standardı belirleyen temel ilke bu üretim araçlarıdır. Üretim araçlarının gelişmesi ile birlikte standart emek ihtiyacı azalır ve nesnel değer bu sebepten ötürü bir o kadar da üretim araçlarına bağlıdır. Bu noktadan sonra Marx'ın anlayışını ele alabilmek için felsefi olanın sınırlarından çıkarak iktisadi bir alana geçmemiz gerekecektir ancak bunu yapmak bu noktada gereksizdir. Marx'ın kapitalizm çözümlemesi kapitalizmin çökmesini ve yerini üretim araçlarının özel mülk olmadığı bir topluma geçişi gerektirir. Kısaca Marx tarafından bu tür bir toplum, herkesten yeteneğince alınacak ve herkese ihtiyacınca verilecek bir toplumdur. Marx, daha ötesiyle ilgili herhangi başka bir açıklama yapmaz. Bunun sebebi, böyle bir düşüncenin daha gerçekleşmemiş ve dolayısı ile düşünülemez ancak yapılabilir bir yapı olduğundandır, ona dair bilinç ise ancak olduktan sonra ortaya çıkar.

Uygulamalar

- 1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.
- 2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Günlük hayattaki eylemlerinizi iktisadi olarak değerlendirme açısından ele alıp toplumsal olan ile ilişkisini kurunuz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Marx'ın idealist diyalektikten materyalist diyalektiğe geçişi ve toplumun gözetlenmesine temel olarak ekonomiyi koyma nedenleri ele alınmıştır.

Bölüm Soruları

- 1) Marx aşağıdakilerden hangi akıma aittir?
  - a) Mekanik materyalizm
  - b) Transandantal idealizm
  - c) Mutlak idealizm
  - d) Liberalizm
  - e) Diyalektik materyalizm
- 2) Marx'a göre aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
  - a) Doğa mekanik bir yapıdır.
  - b) Kültür doğadan tamamıyla bağımsızdır ve bunlar birbirleri ile bağlanamaz.
  - c) Değer sadece bireyler tarafından belirlenir.
  - d) Toplumsal olan ile doğal olan arasında bir geçişlilik kurulabilir.
  - e) Doğa toplumun bir dışavurumudur.
- 3) Marx'a göre kapitalist toplumun bilimsel analizi hangi temelde gerçekleşmelidir?
  - a) Fizik
  - b) Sosyoloji
  - c) İktisat
  - d) Kimya
  - e) Biyoloji
- 4) Aşağıdaki kavramlardan hangisi Marx ile bağdaştırılamaz?
  - a) Felsefe
  - b) Bilim
  - c) Materyalizm
  - d) Deneycilik
  - e) Hiç biri

5) Marx'ın doğa anlayışı aşağıdakilerden hangisi ile uyuşur?

a) Doğa, fiziksel doğa ile toplumun bir sentezidir

b) Tanrı, doğanın bir dışavurumudur.

c) Doğada özgürlük vardır.

d) Felsefi olarak doğa bilinçten önce gelir.

e) Hepsi

Cevaplar

1)e, 2)d, 3)c, 4)e, 5)e

14. ROMANTİKLER VE NIETZSCHE

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde romantizm ile Nietzsche konusunu öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Aklın bireyselliği engelleyen bir yapıda olduğu yönündeki eleştiriler nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Romantizmin yerini bilir.	
	Nietzsche felsefesinin genel hatlarını bilir.	

Anahtar Kavramlar

- Romantizm
- Nietzsche

Giriş

Bu bölümde Kant ve aydınlanmaya bir tepki olarak gelişen romantizm ve Nietzsche'nin felsefesi incelenecektir.

14.1. Romantizm

Romantizm akımı, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış bir düşünce akımıdır. Bu akım, 17. yüzyılda oluşmuş olan klasisizm akımına tepki olarak doğmuştur. İlk olarak romantizmin karşı çıkmış olduğu klasisizme bakılırsa romantiklerin düşüncesi daha iyi anlaşılabilir olacaktır. Klasisizm akımının doğmasında belirleyici rol oynayan etken, o dönemin Fransa'sının siyasi yapısıdır. O dönemde monarşi boy göstermiş ve düzen, kural yönetimi oluşmuştur. Bu düzen, güç ve kurallılık, kendisini edebiyat ve felsefi akımlarına da yansıtılmıştır. Bu yüzden klasisizm akımını oluşturan en temel unsur, akıldır. Çünkü akıl kuralcıdır, yönetme becerisine sahiptir, duyguları kontrol altına alabilmeyi sağlar. Klasisizme göre aklın kabul etmediği hiçbir şey, geçerli ve doğru değildir. İnsanın duyguları arka plana atılmıştır. İnsan, akıl ve duygu varlığı olduğundan duyguları tamamen engellemesi mümkün olmayacaktır. Fakat klasikçilere göre insan duygu durumuna, akıl sayesinde bir yön bulacaktır.

Klasisizmde aklın ve sağduyunun ortaya koymuş olduğu düşünceler bilimi hızlandırmıştır. Bu akım sadece bilimi etkilemekle kalmayıp aynı zamanda toplumsal hayatı da etkilemiştir. 18. yüzyıl filozoflarına göre ise – Jean Jacques Rousseau, Montesquieu vb.- klasisizm düşüncesi, ilerlemenin önündeki büyük bir engeldir. Bu filozoflar klasisizme karşı çıkarak halka özgürlük, eşitlik ve benzeri toplumsal konuları yaymaya çalışmışlardır. Bu fikirlerin benimsenmesi sonucunda ise Fransız İhtilali meydana gelir. Artık monarşi yıkılır, burjuvazi kendi varlığını ön plana çıkarır. Romantizm de klasisizme benzer şekilde böyle bir siyasal ortamda oluşmuş bir düşünce akımıdır. Bu dönemde, romantizmle birlikte klasisizmin temel önem atfettiği akıl, yerini duygulara bırakır. Romantiklerin kendi felsefeleri için belirledikleri ölçüt artık **akıl** değildir. Romantizmde, aklın insanı içine itmiş olduğu kurallılığa ve düzene yönelik bir karşı çıkış vardır. Bu kurallılığın ve düzenin yerini duyguların almasıyla birlikte birey, beraberinde de öznellik ön plana çıkar.

Klasisizm akılı temel unsur olarak aldığı için, romantizmde aklın esas almış olduğu aydınlanmacı tutum fikrine karşı çıkar. Bu yüzden romantizm felsefesi, aydınlanmacı filozofların dayanak olarak gösterdikleri **akla** yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkmış bir düşünce akımıdır. Romantik filozoflara göre, aydınlanmanın toplumsal, ahlaksal ve siyasi olarak toplum için yetersiz kalışı kendilerinin düşüncelerine yön vermesini sağlayan başlıca etken olmuştur. Aydınlanma düşüncesinde yer alan insanın akıl sahibi olması, insanın dünyayı kendi aklıyla yönetme arzusu ve aklın biricik oluşu aydınlanma düşüncesinin en önemli özellikleriydi. Kant felsefesinin, **aydınlanma düşüncesinin** önemli bir kısmını oluşturmuş olması ve akılı aşkın bir durum gibi göstermesi aydınlanma düşüncesini vazgeçilmez kılarken, romantizm aksine, aklın aşkınlığına şüpheyle yaklaşmaktadır.

Duygular ve sezgilerin öne çıkmasıyla romantizm, düzenli akılsal rasyonel bir yapıya karşı çıkmış olur. Romantizmin, sanat ve felsefe açısından yorumunda doğaya geri dönüş vardır. Romantizmde, rasyonel yapı ve deneysel düşünce yerini duygulara ve sezgilere bırakırken, bilim de yerini doğa felsefesine bırakmıştır. Romantizm, akılı arka plana attığı için insanı da doğanın bir parçası olarak görmektedir. Romantizmin en belirgin anlayışı; tutku,

sevgi ve özgürlük duygusudur. Bu duygular bireyselliği, özneliği ve **ben** düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Romantik filozoflara göre doğa, insanla Tanrı arasındaki ilişkiyi kurar. Bu nedenle de romantik filozoflar doğayı yüceltirler.

14.2. Nietzsche

Yaygın bir düşünceye göre, 19. yüzyılı şekillendiren Hegel, Marx isimlerinin yanında yer alan üçüncü isim de W. Friedrich Nietzsche'dir. Nietzsche (1844-1900), sadece 19. yüzyılı kapatmakla kalmamış, aynı zamanda 20. yüzyılın açılışını da yapmış, özellikle kendisinden sonra gelecek olan kıta felsefesi düşünürlerinin neredeyse tamamını etkileyerek onların felsefi görüşlerine yön vermiştir. 25 yaşında profesör olan ve ardından akademiye terk eden Nietzsche, kendinden önce felsefede belirleyici olan sistem filozoflarının aksine, yaşamı boyunca bir sistem inşa etmeye çalışmadığı gibi, bu düşüncenin de karşısında yer almıştır. Bu bakış açısı eserlerinde de bütünlük yerine parçalılık, neredeyse tamamen aforizmalara veya fragmanlara benzeyen bir tarz olarak görülebilir. Romantizmin etkilerini de taşıyarak güçlü, tutkulu bir edebi üslup kullanması şair-kâhin-filozof imgesinin de temsilcisi olmuştur.

Bu felsefenin en temel özellikleri, Aydınlanmanın dayattığı akla, hümanizmin öne çıkardığı değerlere karşı çıkmasıdır. Nietzsche, kendinden önceki her şeye kuşkuyla bakar, geleneksel felsefenin/metafizik'in aşındığını düşünür. Onun istediği yıkmak ve tamamen yeni bir başlangıç yapmaktır. Geleneksel felsefenin kullandığı terminolojiyi de aynı şekilde reddeder. Bu, konuşur gibi yazmasının da önemli dayanaklarından biridir.

Nietzsche, kendi deyişiyle “çekiçle felsefe yapan” bir filozoftur. Herhangi bir acıma duygusuna kapılmadan yanlış olduğunu düşündüğü bütün değerleri yıkmaktan ve yerine yeni değerler, idealler kurmaktan yanadır. Böyle bir düşünme tarzının, bir **sistem kurma** olduğu söylene bile, felsefesini oluşturan unsurların tamamına bakıldığında, bu **Nietzscheci sistemin** de klasik sistem anlayışının dışında olduğu görülecektir.

Nietzsche, karşı olduğu pek çok şeyin yanı sıra, aynı zamanda bir **ahlak** karşıtıdır. Bu düşüncesi daha çok **Hristiyanlık karşıtlığı** olarak belirir. Ona göre Hristiyanlık, doğal değerlerin tersine çevrilmesinin sembolü gibidir. Özellikle yoksullara, hastalara, çaresizlere vb. durumda olan insanlara **merhamet** gösterilmesini talep ederek onlara iyilik yapmamakta, aksine onların güçten düşmesine yol açmakta, zayıflatmakta, zarar vermektedir. Nietzsche, bu konuya eserlerinde önemli bir yer ayırmıştır.

Major eserlerinden biri olan *Böyle Buyurdu Zerdüş'te*, Zerdüş'te, “Tanrı öldü” dedirtmesi, onun metafizikten, dinin ön gördüğü ikinci bir dünyadan, mevcut dünyanın geleneksel algılamışından kopuşunun göstergesidir. **Sonsuz ide**, **kendinde şey**, **öteki taraf** düşüncelerine verdiği tüm cevaplar, “Tanrı öldü” ibaresinde karşılık bulur. Metafizik düşüncenin temelinde yatan **hakikat** düşüncesinin de karşısında yer alır. Gerçeğin bir kurgudan ibaret olduğunu ve en fazla dilde yer edinebileceğini söyler. Nietzsche'nin “Tanrı öldü” düşüncesi, ilerleyen dönemde “Yazarın ölümü”, “İnsanın ölümü” gibi çeşitlemelere de kaynaklık edecektir.

“Üstinsan” düşüncesi de “Tanrı öldü” düşüncesine bağlı olarak geliştirilmiş önemli bir Nietzscheci kavramdır. Üst insan, tam da Tanrı’nın öldüğünün farkında olan, ikinci bir dünya anlayışından vazgeçmiş, yaşadığı dünyanın biricikliğine coşkuyla sarılan ve bunu olumlayan insandır. Antik Yunan felsefesi, özellikle de Sokrates’e kadar olan ve **Pre-sokratik felsefe** olarak adlandırılan dönem, Nietzsche’nin düşüncesinde önemli bir yer oluşturur. Nietzsche’ye göre, gerçek anlamda felsefenin yapıldığı tek dönem, bu dönemdir. Bağlantılı olarak tragedyaya anlayışı da bu felsefenin önemli unsurlarındandır. Nietzsche, ilk eserlerinde Yunan tragedyasından yoğun bir şekilde söz eder. Apolloncu ve Dionyssosçu düşünce ayrımına gider. Bahsettiğimiz **üst insan**, “dünyanın sonsuza dek varoluşun kaynağından yeniden doğan” bir Dionyssos dünyası olduğunu, kavrama, yaratma ya da değerler oluşturma yollarıyla **mutlak güce sahip** olan zaman sürecinde başarısız olacağını bilen insandır. İnsanın dünyada var olması da ancak, başka bir şey değil sadece bir parça **güç istenci** olduğunu bilerek mümkündür. Üst insan, kendisini de bu istenç olarak isteyen ve yaşamın bu en temel çelişkisine dayanabilen insandır. Onun anlaşılması en güç, en çetrefilli düşüncelerinden biri olan **sonsuz dönüş** düşüncesi de üst insanın dayanması gereken şeylerden biridir.

Nietzsche’nin bakış açısıyla, dünya belirli bir büyüklük olarak düşünülmemelidir ama hiçbir şekilde sonsuz değildir. Oysa zaman sonsuzdur. Nietzsche, zamanı ve sonsuzluğu bir arada ele alır. Bu sonsuzluk içerisinde, şeylerin mümkün olabilecek tüm kombinasyonlarına pek çok kez ulaşılmış olması gerekirse de en az bir kere erişilmiş olunması neredeyse zorunludur. Nietzsche’ye göre, böyle bir düşünceye sahip olmak, “her şeyin geri döndüğü, her şeyin sonsuz geri döndüğü” düşüncesini düşünmek ve (onun üst insandan beklediği gibi) bu düşünceyi olumlamak, olumlamanın düşünülebilecek en güçlü biçimidir. Bu anlamda Nietzsche’nin felsefesi nihilizme de kapı açar ve çoğu zaman bu tür bir bilgelik **trajik bilgelik** olarak adlandırılır.

Bu felsefede insan, **bireysel büyük insan** olarak görülür. O, düzen anlayışıyla, kurallarla ya da kısıtlamalarla sınırlanmaması gereken kural dışı biridir ve kendi yasasını kendisi koyar. Bu düşünce aynı zamanda Nietzsche’nin bir başka özgün yanı olan estetik anlayışını da doğrudan etkilemiştir.

Uygulamalar

- 1) Bu bölümde ele alınan konuları, çevrenizde bu konulara ilgi duyan kişilerle tartışınız.
- 2) Bu bölümdeki konuyla ilgili olan kitapları okuyunuz.

Uygulama Soruları

1) Akılın zorunlu bir birlik altında olması gerektiği düşüncesini kendi bireysel öznelliğiniz açısından değerlendiriniz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Romantizm ve Nietzsche'nin felsefesinin duruşu ve genel hatlarıyla ilgili bilgi verilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Klasisizm akımı hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?
- a) Fransa'nın siyasal yapısı, bu akımın doğmasında belirleyici rol oynamıştır.
  - b) Akımı oluşturan en temel unsur, akıldır.
  - c) Duyguları göz ardı etmemek gerektiğini savunurlar.
  - d) Aklın kabul etmediği hiçbir şey geçerli ve doğru değildir.
  - e) Duygu durumu, akılla düzenlenmelidir.
- 2) Romantizm akımı hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?
- a) Sanat ve felsefe açısından doğaya geri dönüşü ifade eder.
  - b) Akla yönelik bir eleştiri olarak çıkmıştır.
  - c) Duyguları ve sezgileri ön planda tutar.
  - d) İnsan doğanın bir parçasıdır.
  - e) Doğa, insan ve Tanrı arasındaki ilişkinin kopmasına olanak tanır.
- 3) Nietzsche hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?
- a) 19. yüzyılı şekillendiren filozoflardandır.
  - b) Kıta felsefesi filozoflarını etkilemiştir.
  - c) Bir felsefi sistem inşa etmeye çalışmıştır.
  - d) Eserlerinde parçalılık ve aforizmalara, fragmanlara benzeyen bir tarz görülür.
  - e) Romantizmin etkilerini taşır.
- 4) "Tanrı öldü." ifadesi ne anlama gelmektedir?
- a) Mevcut dünyanın geleneksel algılanışından kopuşunu ifade eder.
  - b) Gerçeğin önemini yitirdiğini ifade eder.
  - c) Dilin öneminin küçümsendiğini ifade eder.
  - d) İncil'in bugüne dek yanlış anlaşıldığını ifade eder.
  - e) İnsanın öldüğünü ifade eder.

5) Aşağıdakilerden hangisi üst insanın özelliklerinden değildir?

- a) Tanrı'nın öldüğünün farkındadır.
- b) Yaşadığı dünyanın biricikliğine coşkuyla sarılır.
- c) Ölümün asıl yaşamın başlangıcı olduğunu bilir.
- d) Dünyanın bir Dionyssos dünyası olduğunu kabul eder.
- e) Kendisinin bir güç istenci olduğunun farkındadır.

Cevaplar

1)c, 2)e, 3)c, 4)a, 5)c

KAYNAKÇA